

Türkiye'ye Yönelen İtalya Tehdidine Bir Örnek: Akdeniz'de Deniz Haydutluğu

An Example of The Threat from Italy to Turkey: Piracy in The Mediterranean

Gültekin K. BİRLİK * Öz

Ağustos 1937'de Bozcaada önünde İspanyol gemilerinin batırılması ve Marmara Denizi'nde yabancı denizaltı görülmesiyle, deniz haydutluğundan kaynaklanan İtalyan tehdidi ilk kez olarak Türkiye'yi etkilemiştir. Türkiye yabancı denizaltılara karşı, Marmara Denizi'nde batırmayı da içeren tedbirler alırken, Ege Denizi'nde İtalya ile çatışma ortamı yaratabilecek olan ihtimalleri önlemek için çaba göstermiştir. Deniz haydutluğuna karşı düzenlenen Nyon Konferansı'nda ilk olarak görüşülen İngiliz-Fransız planında, Ege Denizi'nin kuzeyinin Türkiye ve Sovyetler Birliği, güneyinin ise Yunanistan ve Yugoslavya donanmalarınca kontrol edilmesi öngörülmüştür. Sovyetler Birliği ile İtalya arasındaki gerginlik nedeniyle, Atatürk bu durumu İtalya aleyhtarı bir girişim olarak görmüş ve İtalya'ya karşı Türkiye'ye güvence verilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Başbakan İsmet İnönü de bu durumun İtalya ile çatışma ihtimali barındırdığını düşünmüş ve İngiltere ile Fransa'dan garanti istenmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin yanı sıra Yunanistan ve Yugoslavya'nın da itirazı sonucu, İngiltere ve Fransa deniz haydutluğuna karşı Ege Denizi'nde de görev üstlenmek zorunda kalmıştır. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımı görüşmelerinde, İtalya'nın Ege Denizi'nde görev almasını istememesi, ayrıca kara sularına ve limanlarına girişine izin vermeyeceklerini açıklaması, Balkan Paketi devletlerinin İtalya'ya karşı ortak bir politika uyguladıklarını göstermektedir. Türk Dışişleri Bakanlığının, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımı sürecinde yaşanan sorunlar karşısında, Yunanistan ve Yugoslavya ile anlaşarak birlikte politika oluşturulması gerektiğini savunması, bu durumu açıklamaktadır.

* Doç. Dr., Atılım Üniversitesi Fen
Edebiyat F. Sosyal Bilimler Ortak
Dersler Bölümü
gultekin.birlik@atilim.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8568-2263
Ankara / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Atılım
University Faculty of Arts and
Sciences Department of Social
Sciences Common Courses
gultekin.birlik@atilim.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8568-2263
Ankara / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Türkiye, İtalya, İngiltere, Nyon Konferansı, Türk dış politikası, Balkan Paketi, Atatürk, Akdeniz.

Abstract

In August 1937, with the sinking of Spanish ships in front of Bozcaada and the sighting of foreign submarines in the Sea of Marmara, the Italian threat from piracy affected Turkey for the first time. While Turkey took measures against foreign submarines, including sinking them in the Sea of Marmara, it endeavored to prevent the possibilities that could create an atmosphere of conflict with Italy in the Aegean Sea. In the Anglo-French plan, which was first discussed at the Nyon Conference against piracy, it was envisaged that the north of the Aegean Sea would be controlled by the Turkish and the Soviet Union, and the south of it would be controlled by the navies of Greece and Yugoslavia. Due to the tension between the Soviet Union and Italy, Atatürk saw this situation as an anti-Italy initiative and brought up the issue of giving assurance to Turkey against Italy. Prime Minister İsmet İnönü also thought that this situation harbored the possibility of conflict with Italy and argued that guarantees should be requested from England and France. As a result of the

Başvuru/Submitted: 31/01/2023

Kabul/Accepted: 01/08/2024

objections of Greece and Yugoslavia as well as Turkey; England and France had to undertake duty in the Aegean Sea against piracy. The fact that Turkey, Greece and Yugoslavia did not want Italy to take part in the Aegean Sea during the negotiations for Italy's participation in the Mediterranean Agreements, and that they would not allow it to enter the territorial waters and ports, shows that the Balkan Pact states implemented a common policy against Italy. The Turkish Ministry of Foreign Affairs' advocacy that in the face of the problems experienced in the process of Italy's accession to the Mediterranean Agreements, it was necessary to establish a policy together with Greece and Yugoslavia, explains this situation.

Keywords:

Turkey, Italy, England, Nyon Conference, Turkish foreign policy, Balkan Pact, Atatürk, Mediterranean.

Makale Bilgileri

Atıf: Birlik, G. K. (2024). Türkiye'ye Yönelen İtalya Tehdidine Bir Örnek: Akdeniz'de Deniz Haydutluğu. *Selçuk Türkiyat*, (62): 109-136.
Doi: 10.21563/sutad.1538396

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Birlik, G. K. (2024). Türkiye'ye Yönelen İtalya Tehdidine Bir Örnek: Akdeniz'de Deniz Haydutluğu. *Selçuk Türkiyat*, (62): 109-136.
Doi: 10.21563/sutad.1538396

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, İtalya'nın Türk dış politikası üzerindeki etkilerini genel hatlarıyla aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür. 1922'de faşizmin iktidara gelmesiyle birlikte İtalya bütün Akdeniz'i, özellikle de Türkiye'yi tehdit etmiş, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Türkiye'nin dış politikasını çok fazla etkilemiştir (Akşin, 1991, s. 217). Lozan Barış Anlaşması'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Türk dış politikasını etkileyen en önemli konu İtalya'nın bu yayılcı politikası olmuştur. Balkan Paktının yapılmasına Türkiye'nin önderlik etmesi, bu bölgedeki İtalya tehdidini karşılamak amacıyla taşımıştır. İtalya'nın yayılcı politikası karşısında, Türkiye Balkan Paktını İtalya'ya karşı bir engel olarak görmüştür (Gönlübol & Sar, 1997, s. 105, 117, 118). Bu çerçevede, 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paktyla hedeflenenlerden biri, Balkanlardaki sınırların İtalya'ya karşı güvence altına alınması olmuştur (Barlas, 2000, s. 279). Pakt aynı zamanda, içeriden kaynaklanacak bir revizyona karşı da Balkan sınırlarını resmen garanti altına almayı amaçlamıştır (Barlas, 2004, Friends, s. 246).

İtalya Şubat 1935'te Türkiye ile birlikte Yunanistan'a ittifak teklifinde bulunmuş, ancak Türkiye bunu Balkan Paktını işlevsiz hale getirme girişimi olarak görerek kabul etmemiştir (Uzgel, 2001, s. 295). İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı sonrasında, Milletler Cemiyetinin aldığı zorlama tedbirlerine Türkiye de katılmıştır. İtalya buna karşılık olarak 11 Kasım 1935'te, Türkiye de dâhil olacak şekilde, zorlama tedbirlerine katılan devletleri siyasi ilişkileri üzerinden tehdit etmiştir. İspanya iç savaşı nedeniyle Akdeniz'de yaşanan deniz haydutluğu¹ meselesini görüşmek için yapılan Nyon Konferansı'nda Türkiye İngiltere'yi desteklemiştir (Armaoğlu, 1992, s. 341, 342). Deniz haydutluğu olaylarının Türk karasularına yakın bölgelerde gerçekleşmesi nedeniyle, 10-11 Eylül 1937'de yapılan Nyon Konferansı'na Türkiye özel bir önem vermiş, esas olarak İtalya'ya karşı tedbir almak için toplanan Konferansta Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 117). Nyon Konferansında, Türkiye ilk kez olarak Akdeniz'de İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapacağını da açıklamıştır (Barlas, Türkiye, s. 372).

Türkiye ile İtalya ilişkilerinin incelendiği çeşitli çalışmalarda, İtalya'nın Akdeniz'deki faaliyetlerinin Türkiye'de endişe yarattığı ve tehdit oluşturduğu belirtilmektedir. Mevcut çalışmalarda, genel nitelikte olan bu tespitin dışında, belirli bir olayda İtalya'dan kaynaklanan tehdidin nasıl ortaya çıktığı, Türkiye tarafından tehdiye karşı nasıl çözüm geliştirildiği konularında bilgiler bulunmamaktadır. Ortadaki boşluğu dolduracak şekilde, bu çalışmanın araştırma sorusunu, Akdeniz'i ilgilendiren bir dış politika sorunu karşısında, İtalya'dan kaynaklanan tehdidin ne şekilde ortaya çıktığı, Türkiye'nin bu tehdidi nasıl algıladığı ve ortadan kaldırmak için neler yaptığı konuları oluşturmuştur. Bu araştırma sorusu çerçevesinde, Akdeniz'den

¹ İtalya'nın gerçekleştirdiği bu denizaltı saldırıları, İngiltere ve Fransa tarafından "deniz haydutluğu" olarak kabul edilmiştir (Payne, 2012, p. 206). Bu saldırılar Türkiye'de ise "korsanlık" olarak adlandırılmıştır. Akdeniz'deki saldırılar uluslararası hukuka uygun bir şekilde, bu makalede "deniz haydutluğu" olarak isimlendirilmiştir. Eserlerdeki, basındaki ve devlet adamlarının açıklamalarındaki korsanlık ifadeleri deniz haydutluğu olarak düzeltilmiştir.

kaynaklanan bir sorunda, ortaya çıkan İtalya tehdidine karşı Türk dış politikasının nasıl şekillendiği konusu incelenmiştir. Bu çalışmayla, araştırma sorusunu açıklığa kavuşturacak şekilde, Akdeniz'i ilgilendiren bir dış politika olayında, İtalya ile ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel olan sorunların Türkiye tarafından önceden nasıl tespit edildiği ve nasıl çözüm yolu geliştirildiği konularının belgelere dayalı olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu dış politika olayında başta Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere devlet yöneticilerinin ve Dışişleri Bakanlığının İtalya tehdidini ne şekilde algıladıkları, İtalya ile ilgili politika yürütürken nelere dikkat ettikleri ve İtalya ile çatışma ihtimali konusunda neler düşündükleri konularının incelenmesi de amaçlanmıştır.

Çalışmanın kapsamı, Türkiye'yi de yakından etkilemiş olan, Akdeniz'de yaşanan deniz haydutluğunu önlemek için 1937 yılında yapılan Akdeniz Anlaşmalarında ve aynı yıl içinde İtalya'nın bu anlaşmalara sonradan katılım sürecinde, ortaya çıkan veya ortaya çıkması muhtemel olan sorunlar ile bu sorunlar karşısında Türkiye'nin aldığı tedbirler olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamına, Akdeniz Anlaşmalarını yürütmek üzere Sovyetler Birliği donanması ile İtalya donanmasının Ege Denizi'nde görevlendirilmesi ihtimallerine Türkiye'nin yaklaşımı, bu ihtimaller karşısında algıladığı tehditler ve bu tehditleri önlemek için yaptığı girişimler dâhil edilmiştir. Yine çalışma kapsamına, özellikle İtalya tehdidine karşı oluşturulmuş olan Balkan Paktına üye devletlerin bu dış politika sorununa yaklaşımı ve bu yaklaşımın Türkiye'nin yaklaşımı ile olan ilişkisi de dâhil edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak, öncelikle Akdeniz Anlaşmaları ve İtalya'nın bu anlaşmalara katılım sürecinde İtalya ile yaşanan ve yaşanabileceği öngörülen sorunların tespit edilmesi esas alınmıştır. Daha sonra bu sorunlara Atatürk, İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanlığının yaklaşımının nasıl olduğu ve getirilen çözüm önerilerinin neler olduğu arşiv kaynakları incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin İtalya ile yaşanan sorunlar karşısında uyguladığı politikasının, İngiliz belgeleri de dâhil olmak üzere yabancı yayınlar incelenerek, dışarıda nasıl algılandığı konusunun da belirlenmesine çalışılmıştır. Son olarak dönemin Türk basını incelenerek, İtalya ile yaşanan sorunların ve getirilen çözüm yollarının kamuoyuna nasıl aksettirildiği, yaşanan sorunlara basının yaklaşımının nasıl olduğu konuları araştırılmıştır.

Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunları ve Yapılan Anlaşmalar

Akdeniz'de yaşanan deniz haydutluğu olayları ve Akdeniz Konferansı kararı:² 1936'da Cumhuriyetçiler ile Milliyetçiler arasında patlak veren İspanya'daki iç savaş, Avrupa'daki revizyonist ve anti-revizyonist blokların bölünmüşlüğüne daha da artırmıştır (Armaoğlu, 1992, s. 263). Sovyetler Birliği ile İtalya ve Almanya İspanya İç Savaşı'nda karşıt tarafları desteklerken, İngiltere ile Fransa "karışmazlık" adıyla iç savaşa karışmamayı tercih etmiştir (Casanova, 2010, p. 213, 214). İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği meşru İspanya hükûmeti olarak seçimle işbaşına gelmiş olan Cumhuriyetçi hükûmeti tanıırken, Almanya ve İtalya Milliyetçi hükûmeti meşru olarak görmüştür (Aynı Tarihi (AT), S. 41, s. 336). Milliyetçiler ve Cumhuriyetçiler, karşı

² Bu kısım, yeni düzenleme ve yeni ilavelerle türetilmiştir (Birlik, 2018, s. 77-104; Birlik, 2021, s. 863-900).

tarafa yapılan yardımı engellemek amacıyla, 1937'nin başlarında Akdeniz'de gemilere saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, Akdeniz'deki saldırı olayları tarafları destekleyen bazı devletlerce, özellikle Milliyetçileri tutan İtalya tarafından yapılmıştır. Deniz haydutluğu yapan denizaltıların İtalyan donanmasına ait olduğu o günlerde bilinmekteydi. İtalya'nın Dışişleri Bakanı Kont Ciano bu durumu gizlemeyerek, bir Sovyet gemisinin batırıldığı 2 Eylül 1937'de günlüğüne, "*donanma çok aktif, üç torpido ve bir ödül*" notunu yazmıştı (Cortada, 1972, p. 674). İngiliz donanma istihbaratının İtalyan denizaltıları arasındaki trafik sinyallerini yakaladığı Kont Ciano'ya haber verildiğinde de korkacak bir durum olmadığını, gelecekte daha dikkatli olacaklarını söylemişti (Beevor, 2006, p. 432, 433).

Cumhuriyetçilere dışarıdan yardım göndermek ancak Akdeniz'den ya da Fransa üzerinden mümkündü (Alpert, 2013, p. 256). Fransa'nın soruna karışmama politikasını benimsemesi nedeniyle, Sovyetler Birliği'nin Cumhuriyetçilere yardım yapabileceği tek yol Boğazlardan geçen Akdeniz yoluydu. Bu gerekçeyle Sovyetlerin yardımını önlemek isteyenler açısından, Boğazlardan geçen yolun kapatılması büyük önem taşımaktaydı. Bu nedenle Çanakkale Boğazı'nın hemen önündeki Bozcaada açıklarında, kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından 15 Ağustos 1937'de Cumhuriyetçilerin bir gemisi batırılmıştır (Akşam, 17 Ağustos 1937, s. 1). 18 Ağustos'ta da yine kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından, Sovyetler Birliği'nden yük getiren Cumhuriyetçilerin başka bir gemisine Bozcaada'nın karasularında saldırıda bulunulmuştur (Akşam, 19 Ağustos 1937, s. 1). 18 Ağustos'ta ayrıca, Marmara Denizi'nde kimliği belirsiz bir denizaltı görülmüştür (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1937: 1, 8). İtalya'dan kaynaklandığı anlaşılan Çanakkale Boğazı çıkışındaki Bozcaada'da ve Marmara Denizi'nde yaşanan denizaltı faaliyetleri, Türkiye'ye yönelik doğrudan bir tehdit oluşturmuştur. Bu tehdit karşısında Türkiye üç ayrı kararname hazırlayarak, Çanakkale Boğazı çıkışında ve Marmara Denizi'nde, yabancı denizaltılara karşı tedbirler almıştır.

Denizaltı faaliyetlerine karşı ilk olarak, Bakanlar Kurulu 24 Ağustos 1937'de, iki nota da içeren bir kararname hazırlamıştır (BCA, 30.18:78: 77: 14). 24 Ağustos'ta verilen notaların ilkiyle, meçhul denizaltılarca, 15 Ağustos 1937'de Bozcaada'ya on beş mil uzaklıkta İspanya'ya ait bir geminin batırıldığı, 18 Ağustos'ta da Bozcaada'nın karasularında yine bir İspanyol gemisine saldırı düzenlendiği açıklanmıştır. Diğer notayla, henüz doğrulanmamakla birlikte, 18 Ağustos'ta Marmara Denizi'nde bir denizaltı şüphesi uyandıran durum ile karşılaşıldığı, hem Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni hem de devletler arası hukuk kurallarını ihlal eden bu yabancı denizaltının teslim olmasının isteneceği, talebe hemen uymaması durumunda zorla tevkifi ve imha edilmesi için emir verildiği açıklanmıştır (Akşam, 26 Ağustos 1937, s. 1, 4; Ulus, 26 Ağustos 1937, s. 1, 4). Dış basında Marmara Denizi'ndeki denizaltı faaliyetlerinin gündeme getirilmesinin (Aktaran Akşam, 25 Ağustos 1937, 1, 4; Cumhuriyet, 25 Ağustos 1937, s. 1, 7; AT, S. 45, s. 294) hemen sonrasında Bakanlar Kurulu 9 Eylül 1937'de hazırladığı ikinci kararnameyle, Marmara'da görülecek yabancı denizaltıların, teslim teklifine karşı çıkmaları halinde imha edilmeleri için tekrar karar almıştır (BCA, 30.18: 78: 77: 15). 30 Eylül 1937'de Bakanlar Kurulu tarafından

hazırlanan üçüncü kararnameyle, Donanma tarafından hem Çanakkale Boğazı çıkışında hem de Marmara Denizi'nde yabancı denizaltılara karşı devriye görevi başlatılarak alınan tedbirler daha da genişletilmiştir (BCA, 30.18: 79: 83: 1).

Bozcaada önlerinde yaşanan gemilere saldırı eylemleri, Ağustos ayında Akdeniz'de de geniş ölçüde tekrarlanmıştır (Gretton, 1975, p. 104). Bu durum karşısında, Fransa'nın Dışişleri Bakanı Yvon Delbos İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Anthony Eden'e, beraberce gerçekleştirecekleri, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Mısır'ın da davet edileceği bir konferansın Cenevre'de yapılması teklifinde bulunmuştur. Delbos ayrıca, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya'nın da katılımını değerlendirmesini Eden'den istemiştir. Eden'in, Akdeniz'de yaşananların Cenevre'deki konferansta ele alınması gerektiği yönündeki düşüncesi, İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain tarafından uygun bulunmuştur. Konferans kararının verildiği gün, Valencia açıklarındaki bir İngiliz muhribine karşı denizaltı saldırısı düzenlenmiştir (Eden, 1962, p. 518, 520). İtalya'nın İngiliz gemilerini batırmasını, son olarak da bir İtalyan denizaltısının İngiliz muhribine saldırısını, Chamberlain İngiltere'nin hem onuruna bir hakaret hem de Akdeniz'deki güvenliği için bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Cortada, 1972, p. 675, 678).

Bu gelişmeler üzerine 2 Eylül'de yapılan İngiliz kabine toplantısında, deniz haydutluğu sorununu çözmek için bir konferans düzenlenmesi kararı alınmıştır (Gretton, 1975, p. 106). Eden ve Delbos konferans öncesinde İtalya, Almanya, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya'nın da konferansa daveti konusunda anlaşmıştır. Bu uzlaşma sonrasında İngiltere ve Fransa (Eden, 1962, p. 521) İsviçre'nin Nyon kasabasında 10 Eylül 1937'de yapılacak konferansa Sovyetler Birliği, İtalya, Almanya, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, Mısır, Bulgaristan ve Romanya'yı davet etmiştir (Gretton, 1975, p. 106).

İtalya'nın konferansa katılımı için İngiltere'nin gösterdiği çabalar: İngiliz gemilerine deniz haydutluğu saldırılarının yapıldığı günlerde, Sovyetler Birliği'nin gemilerine de benzer saldırılar düzenlenmiştir. Cebelitarık'tan Port Said'e gitmekte olan bir Sovyet gemisi 31 Ağustos 1937'de meçhul bir denizaltı tarafından batırılmıştır (Cumhuriyet, 1 Eylül 1937, s. 1). Konuya ilişkin olarak İngiltere kaynaklı bir haberde, Akdeniz'de gemisinin batırılması üzerine, Sovyet hükûmetinin şiddetli tedbirler almaya hazırlandığı bilgisi yer almıştır (Aktaran Akşam, 2 Eylül 1937, s. 1, 4). Bu saldırının hemen ardından, 2 Eylül 1937'de bu kez Yunanistan açıklarında, meçhul bir denizaltı tarafından bir Sovyet gemisi daha batırılmıştır (Cumhuriyet, 3 Eylül 1937, s. 1). Sovyet gemilerinin Akdeniz'de batırılmasını "*Emsalsiz Haydutluk*" başlığı ile duyuran 3 Eylül 1937 tarihli İzvestia gazetesi, bu eylemi "*faşist korsanların (deniz haydutlarının) yeni ve çirkin cinayeti*" olarak göstermiştir. Bu olaylar sonrasında Sovyetler Birliği'nde, gemilerinin "*faşist korsanlar (deniz haydutları)*" tarafından batırılmasını protesto eden mitingler düzenlenmiş ve halk hükûmetin etkili tedbirler almasını istemiştir (Aktaran AT, S. 46, s. 206, 207, 301).

Bu tepkiler sonrasında Sovyetler Birliği, Akdeniz'de iki gemisinin batırılması nedeniyle 6 Eylül 1937'de İtalya'ya bir nota vermiştir. Bu notayla, ellerinde kesin deliller olduğu belirtilerek tazminat talep edilmiş, ayrıca bu olaylara karışanların

cezalandırılması istenmiştir (AT, S. 46, s. 184, 185). İtalya verdiği cevapla bu istekleri kesin bir şekilde reddetmiştir. Bunun üzerine, Sovyetler Birliği 8 Eylül 1937'de İtalya'ya verdiği ikinci notayla, daha sert ve kati bir lisan kullanarak, ilk notadaki ithamlarını tekrarlamış ve İtalyan cevabi notasını tatmin edici bulmadığını, İtalya aleyhindeki ithamlarında ve tazminat talebinde ısrar ettiğini bildirmiştir. Sovyet basınında İtalya'ya karşı çok sert makaleler kaleme alınmış, İzvestia İtalya'nın deniz haydutluğu yaptığını iddia etmiştir (Tan, 9 Eylül 1937, s. 10; Akşam, 8 Eylül 1937, s. 1, 4). Bu kapsamda 8 Eylül tarihli İzvestia, notaya karşı İtalya'nın takındığı tutumun ve İtalyan basınının yaklaşımının, deniz haydutluğunun İtalya tarafından düzenlendiğini gösterdiğini yazmıştır. İzvestia'ya göre, Sovyetler Birliği Akdeniz Konferansı'na katılarak barış azmini ve barışı takdir edenlerle işbirliği içinde bulunma arzusunu göstermiştir. Yine gazeteye göre, deniz haydutlarına, mütecavizlere (saldırganlara) karşı barışçı devletler tarafından şiddetle hareket etme, ortak bir girişimde bulunma zamanı artık gelmiştir (Aktaran AT, S. 46, s. 207, 208).

Kont Ciano Sovyet notaları sonrasında günlüğüne, Sovyetler Birliği'nin "*Konferansı sabotaj ettiğini*" yazmıştır (Cortada, 1972, p. 677). Anthony Eden'e göre, Kont Ciano'nun ilk yaklaşımı konferansa katılmak yönündeydi. Sovyetler Birliği'nin iki Rus gemisinin batırılması nedeniyle "*faşist*" İtalya hükûmetini protesto eden, suçlayıcı ağır iki notası sonrasında, İtalya'nın bu notaları konferansa katılmama bahanesi olarak kullanma ihtimaline karşı, Eden İtalya'nın katılımını sağlamak için büyük bir çaba göstermiştir. Eden bu kapsamda, 7 Eylül'de İtalyan yetkililere Nyon Konferansı'na büyük önem verdiklerini, sadece deniz haydutluğuyla mücadele etmek zorunda oldukları için değil, aynı zamanda İngiliz-İtalyan temaslarının başlaması için de bu konferansı çok iyi bir fırsat olarak gördüklerini açıklamıştır. Eden, Kont Ciano'nun savunduğu gibi eğer Sovyet notaları konferansı sabote etmek için bir girişimse, notaların başarısız olduğunu göstermek için, İtalya'nın konferansa katılmasından daha sert bir cevap olamayacağını savunmuştur (Eden, 1962, p. 521).

Sovyet notalarıyla ilgili olarak Türk basınında, Tan gazetesi hariç, herhangi bir yoruma yer verilmemiştir. Ahmet Emin Yalman Tan'daki köşesinde, Sovyetler Birliği ile İtalya arasında karşılıklı olarak tekrarlanan notaların bir harp başlangıcı olarak sayılabileceğini yazmıştır (Tan, 9 Eylül 1937, s. 1). Yalman diğer bir yorumunda da, Almanya ile Japonya arasında komünizme karşı kurulan cepheye (Anti-Komintern Paktına) İtalya'nın da katılmaya hazırlandığını, bunu Sovyetlere ve barış cephesine karşı bir meydan okuma olarak gördüğünü belirtmiştir (Tan, 12 Eylül 1937, s. 1, 3). 8 Eylül tarihli İzvestia gazetesinde Sovyet notalarının hedefi, İtalya'nın gerçek yüzünü ve gelecek planlarını dünyaya göstermek olarak açıklanmıştı. Sovyet notalarının amacıyla ilgili olarak Avrupa basınında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İngiliz ve Fransız basını incelendiğinde, sağ ve sol görüşlü gazetelerin Sovyet notalarını farklı şekilde yorumladıkları görülmektedir. Sol görüşlü basın, Sovyet notalarının haklı gerekçelerle verildiği görüşünü benimsemiştir. Sağ görüşlü basın ise davet edilen ülkeler belli olduktan sonra, Sovyetler Birliği'nin verdiği notaların amacının İtalya ve Almanya'nın konferansa katılımını engellemek olduğunu savunmuştur (Aktaran AT, S. 46, s. 207, 208, 215-225). Fransız basınında ayrıca, Akdeniz'de ve Çanakkale

açıklarında (Ege Denizi'nde) batırılan iki Sovyet gemisinin İtalyan denizaltılarınca batırıldığı, ancak buna rağmen Sovyet notalarının zamansız verildiği yorumları da yapılmıştır (Aktaran Akşam, 9 Eylül 1937, s. 1).

Avrupa'daki sol görüşlü gazeteler, İtalya ve Almanya'nın konferansa katılmamak için ileri sürdüğü sebepleri mantığa aykırı olarak bulmuştur. Sosyalist görüşlü Daily Herald gazetesi 8 Eylül'de, Moskova ile Roma arasında tekrarlanan tehditkâr ve suçlayıcı sözleri zamansız bularak, dünya barışı için yapılacak işler dururken, bu gibi manasız hareketlerin zaman aldığı, Kızıl Ordu'nun Roma'ya yürüyecek kadar yakın olmadığını, İtalyan filosunun da Boğazlardan geçemeyeceğini, bu nedenle atışmaların bir tehlike yaratmayacağını yazmıştır. Komünist görüşlü Humanite gazetesi 9 Eylül'de, Sovyetlerin verdiği notaları savunarak, Sovyetlerin barış davasına yeni ve çok büyük bir hizmette bulduklarını, konferansın pratik bir sonucu olacaksa, bu sonucu her şeyden önce Sovyetlere borçlu olduklarını belirtmiştir (Aktaran AT, S. 46, s. 218-220, 223).

6-9 Eylül tarihli Avrupa'daki sağ görüşlü bazı gazeteler ise konferans öncesinde Sovyetlerin İtalya'ya sert notalar vermesini eleştirmiş ve bu hareketi İtalya'nın konferansa katılımını engellemek amacı taşıyan bir girişim olarak görmüştür. Sağcı Jurnal des Debats gazetesi 10 Eylül'de, Sovyetlerin konferansı akim bırakmak için ısrar ettiğini, Sovyetlerin iki notasının da bu amaca yönelik olduğunu şu şekilde açıklamıştır: *"Medeniyetin ve sulhun düşmanı olan Sovyetler planlarını tatbik etmektedir"*. Gazete bu durum karşısında İngiltere'nin vazifesinin zorlaşmakta olduğunu, Fransa'nın İngiltere'ye yardım etmesi gerektiğini, İngiltere'nin Akdeniz meselesinin çözümünde takip ettiği metotların Sovyetlerin izlediği metotların tersi olduğunu belirtmiştir. Sağcı Epoque gazetesi 10 Eylül'de, İtalya ve Almanya'nın konferansa katılmama sorumluluğunun kime ait olduğunu belli olduğunu, Sovyetlerin Nyon Konferansı'nı akim bırakmak istediklerini yazmıştır. Birinci notanın konferansta vahim bir buhran çıkarmadığını görünce ikinci notayı vermekte acele ettiklerini, bunun, Bolşeviklerin Avrupa barış ve sükûnuna karşı yaptıkları menfur ve caniyane bir manevra olduğunu açıklamıştır. Koyu muhafazakâr Daily Mail gazetesi de, Bolşeviklerin notalarıyla Nyon Konferansı'nı bozmak amacını taşıdığını, bunun İtalya'yı masa başından uzak tutmak için yapıldığını, Sovyetlerin Akdeniz Konferansı'nı torpillemek teşebbüsüyle, Akdeniz'deki deniz haydutlarının tarafsız gemileri torpilleme hareketi arasında garip bir benzerlik bulunduğunu yazmıştır (Aktaran AT, S. 46, s. 218, 219, 223, 226, 227).

İngiltere ve Fransa'daki sağ görüşlü basının tespitinin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. İkinci Sovyet gemisi 2 Eylül'de batırılmış, 5 Eylül'de ise Akdeniz Konferansı'na davet edilen devletler belli olmuştu. İlk Sovyet notasının 6 Eylül tarihinde sert bir üslupla verildiği dikkate alındığında, ikinci geminin batırılışından dört gün, davetli ülkelerin açıklanmasından bir gün sonra verilen bu notayla, İtalya'nın, dolaylı olarak da Almanya'nın konferansa katılımının engellenmek istendiği anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği, deniz haydutluğu eylemlerini yapan denizaltılarını İtalya'ya ait olduğunu bildiğinden, bu denizaltılara karşı tedbir alınırken, İtalya'nın ve Almanya'nın konferansta bulunmasını istememiştir. Sovyetler Birliği böylece,

Cumhuriyetçilere yardım edebileceği tek yol olan Akdeniz’de deniz haydutluğunu önlemeyi ve Cumhuriyetçilere yardımı sürdürmeyi amaçlamıştır.

Sovyet notaları ve notaların Türkiye’ye muhtemel etkileri, Atatürk ile Başbakan İsmet İnönü arasındaki yazışmalarda üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. 9 Eylül 1937’de İsmet İnönü Atatürk’e yolladığı yazısında, Hey’eti Vekilenin o gün toplanarak konferans ile ilgili konuların görüşüldüğünü, (Türkiye’deki) Sovyet maslahatgüzarının Numan Menemencioğlu (Dışişleri Bakan Yardımcısı) ile konuşmasından, Rusların Türkiye’yi kendileriyle beraber, İtalya aleyhine polemige sokmaya çalıştıklarının anlaşıldığını belirtmiştir (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 8). Atatürk aynı gün İsmet İnönü’ye gönderdiği cevap yazısında, İtalya’nın bir taraftan İngiliz, diğer taraftan Rus gemilerine saldırmasının nedeninin ne olduğunu, İngiltere’yi ve Rusya’yı fiilen kışkırtarak, zıt gibi görünen bu iki icraattan ne gibi sonuçlar almayı ümit ettiğini sormuştur (BCA, 30.10: 45: 290: 52. s. 9). Atatürk ayrıca, Rusların (verdiği notalarla) İtalyanları itham etmesinden bekledikleri sonucun ne olduğunu, Fransız basınında açıklandığı gibi, İtalya’nın konferansa katılımını engellemek amacını mı taşıdığını da öğrenme ihtiyacı duyduğunu belirtmiştir. Rusların İtalyanlara verdikleri notalar hakkında Türkiye’ye önceden haber verip vermediğini bilmediğini, vermeleri gerektiğini düşünenin dostluk icabı olduğunu vurgulamıştır (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 9, 10).

İsmet İnönü, Atatürk’e 10 Eylül’de verdiği cevapta Sovyetler Birliği’nin İtalya’yı tahrik etme maksadının, konferanstan İtalya’yı ve Almanya’yı çıkarmak olduğunun Avrupa’daki Sovyet taraftarları ve karşıtları tarafından açıklandığını yazmıştır. Notalardan Türkiye’yi haberdar etmelerini dostane ilişkiler adına ümit edebileceklerini, ancak çok önem verdikleri bu girişimden Fransızları bile haberdar etmediklerine³ göre, Türkiye’ye haber vermemelerinin anormal olmadığını belirtmiştir. Türkiye’yi İtalya ile münakaşaya sokmak için büyük çaba gösterdiğinden, Türkiye’nin böyle bir talepte bulunması halinde, Sovyetler Birliği’nin bunu derhal kabul edeceğini ve karşı şartlar ileri süreceğini de açıklamıştır (Soyak, 2006, s. 630).

Deniz Haydutluğuna Karşı Akdeniz Anlaşmalarının Yapılması:⁴ İtalya, denizaltı saldırıları nedeniyle Sovyetler Birliği’nin suçlamalarını protesto etmiş (Beavor, 2006, p. 432, 433), 9 Eylül 1937’de konferansa katılmayacağını, deniz haydutluğu konusunun Londra’daki Karışmazlık Komitesinde⁵ ele alınması gerektiğini açıklamıştır (Eden, 1962, p. 523, 524). İtalya konferans davet notasına 9 Eylül’de verdiği cevabi notasında, davete başlangıçta olumlu cevap vermeyi düşündüğünü, ancak Sovyet notalarından sonra bu kararını değiştirdiğini bildirmiştir. İtalya ayrıca, Sovyetlerin bu şekildeki manevralarının devam etmesi durumunda, Karışmazlık Komitesi toplantılarına katılım konusunun da tekrar değerlendirileceğini açıklamıştır (AT, S. 46, s. 176, 177). 9 Eylül’de

³ Fransa’nın Humanite gazetesi 9 Eylül’de, Sovyetler Birliği’ni Fransa’ya karşı savunarak, Fransız dışişleri bakanlığının, Sovyetler tarafından verilen notalardan haberdar edilmemesinden şikâyetçi olmasını tehlikeli bir oyun olarak nitelemiştir (Aktaran AT S.46: 219, 220).

⁴ Yeni düzenleme ve yeni ilavelerle türetilmiştir (Birlik, 2021, s. 863-900).

⁵ İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, İtalya ve Almanya’nın dâhil olduğu Karışmazlık Komitesi Eylül 1936’da Londra’da kurulmuştur (Vilar, 2007, s. 147).

Almanya da konferansa iştirak etmeyeceğini, benzer şekilde sorunun Karışmazlık Komitesinde görüşülmesi gerektiğini açıklamıştır (Cortada, 1972, p. 678).

İngiltere, Almanya ve İtalya'nın bu teklifini konferansı engelleme çabası olarak değerlendirmiştir (Cortada, 1972, p. 679). Eden ve Delbos 10 Eylül'de Almanya ve İtalya'ya, Akdeniz'deki eylemlerin bir an önce engellenmesi gerektiği, Karışmazlık Komitesinde görüşülmesinin beklenemeyeceği, bu yüzden katılmasalar da konferansın yapılacağını ve gelişmelerin haber verileceğini bildirmiştir. Eden ve Delbos ayrıca, 10 Eylül'de başlayan konferansta hukuk dışı saldırıların önlenmesi amacıyla Akdeniz'de deniz gücü oluşturulmasına karar vermiştir (Eden, 1962, p. 524, 525).

İtalya ve Almanya'nın katılmadığı (Akşam, 11 Eylül 1937, s. 1) konferansın sonunda, 14 Eylül 1937'de imzalanan Nyon Anlaşması'na göre, imzacı devletlerin deniz kuvvetleri, Cumhuriyetçi ve Milliyetçilerin dışındaki ticaret gemilerini korumak amacıyla, uluslararası hukuka aykırı olarak bir gemiye taarruz eden veya taarruz edilen yerin yakınında görülen ve saldırgan olduğu değerlendirilen denizaltıları tahrip edecekti. Nyon Anlaşması'na göre, Tiren Denizi hariç olmak üzere, Batı Akdeniz'de imzacı devletlerin karasularında ve açık denizlerde, İngiltere ve Fransa kontrol görevini üstlenecekti. Doğu Akdeniz'deki devletlerin karasularında, anlaşma hükümleri imzacı devletler tarafından uygulanacaktı. Adriyatik Denizi dışındaki açık denizlerde ise, Çanakkale Boğazı'na kadar kontrol görevini İngiltere ve Fransa yerine getirecekti. Bu görevin yerine getirilebilmesi amacıyla, imzacı devletler İngiliz ve Fransız donanmalarının kendi limanlarından yararlanmalarına izin verecekti. Nyon Anlaşması'nı imzalayan devletler, Nyon Anlaşması ilkelerinin, açık denizlerde ve karasularında gemilerin ve uçakların taarruzlarına karşı da uygulanması konusunda ikinci bir anlaşmayı 17 Eylül 1937'de Cenevre'de imzalamıştır (TBMM ZC, D: 5, C: 19, İ: 2, 1937, s. 5, 6, 274, 351, 352). Nyon Anlaşması'nı Akdeniz'de uygulayabilmek amacıyla İngiltere 35, Fransa ise 28 muhrip görevlendirmiştir. Bu durumu ağır bir yük üstlenmek olarak gören Eden, İngiltere'nin başlangıçta bunu öngöremediğini belirtmiştir. Eden'in açıklamasına göre, İngiltere ve Fransa bu sorumluluğu üstlenmek durumunda kalmıştır (Eden, 1962, p. 527, 528).

Nyon Konferansı'nda Yaşanan, Sovyet Donanmasının Akdeniz'de Görevlendirilmesi Sorunu

Yukarıda açıklandığı gibi, Nyon Anlaşması'nın dördüncü maddesine göre Tiren ve Adriyatik Denizi hariç olmak üzere tüm Akdeniz'de anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesi sorumluluğunu İngiltere ve Fransa üstlenmişti. Doğu Akdeniz'deki devletler ise kendi karasularında anlaşma hükümlerini yerine getireceklerdi. Karar bu şekilde alınmakla birlikte, Anthony Eden'in verdiği bilgiye göre, konferans öncesinde İngiltere'nin üzerinde çalıştığı plan, Akdeniz'in iki bölgeye ayrılmasını öngörmekteydi. Bu plana göre Batı Akdeniz'de güvenliği büyük ölçüde İngiltere ve Fransa üstlenirken, Sovyetler Birliği ve bazı Doğu Akdeniz devletlerinden Ege Denizi'ni kontrol etmeleri talep edilecekti (Eden, 1962, p. 522). Nyon Konferansı başladığında, İngiliz-Fransız planının öncelikli olarak görüşülmesine karar verilmiştir. Bu plana göre İngiltere ve Fransa Malta'nın batısındaki Akdeniz'de devriye görevini yerine getirecekti. İtalya, Sovyetler Birliği ve konferansa katılan diğer devletler ise Doğu Akdeniz'de

belirlenecek olan devriye görevlerini üstlenecekti. İtalya'nın bir bölge kontrolünü reddetmesi durumunda ise İngiltere ve Fransa (Doğu Akdeniz'deki İtalyan bölgesinde de) devriye görevini üzerlerine alacaktı (Cortada, 1972, p. 680).

İngiliz-Fransız planına paralel olarak 11 Eylül 1937'de basında, konferansta Akdeniz'in ikiye bölündüğü, batısının İngiltere ve Fransa donanmalarınca, doğusunun ise Türkiye, Yunanistan ve Sovyetler Birliği donanmalarınca emniyetinin sağlanacağı bilgisi yer almıştır (Tan, 11 Eylül 1937, s. 1; Ulus, 11 Eylül 1937, s. 1; Akşam, 11 Eylül 1937, s. 1). Atatürk, 11 Eylül 1937 saat 22.30'da İsmet İnönü'ye gönderdiği yazısında, o günkü basında gördüklerinin, İngiliz ve Fransızların kullandıkları yolların onlar tarafından, Balkan yolunun (Ege Denizi'nin) Türk, Rus ve Yunan donanmaları tarafından kontrol edileceği yönünde olduğunu yazmıştır. Yeni okuduğu Havas ajansının raporunda Rus donanmasının Akdeniz'de görevlendirilmesiyle ilgili değerlendirmelerin ilginç olduğunu belirttikten sonra, Rusya ile İtalya'nın ilişkilerinde yaşanan gerginlik nedeniyle, Rus donanmasının Türkiye'nin yanında Akdeniz'de faaliyette bulunmasının sakıncalarını şu şekilde açıklamıştır:

"Hakikaten Rus-İtalyan siyasi münasebeti ve son günlerdeki gerginliği, Rus donanmasının bizim yanımızda Akdeniz'de faaliyette bulunmasından birtakım mahzurlar doğabilir. Bu mahzurların Türkiye'ye sirayet edememesi (yayılmaması) için politik çare ve tedbir düşünülebilir ve temin olunabilir mi?"

Atatürk, Rus donanmasının veya bir bölümünün Akdeniz'de faaliyette bulunmasının, ancak Türkiye'nin Rus donanmasını himayesi ve yardımı ile gerçekleşebileceğini yazmış ve bunun sakıncaları hakkında şu ifadeyi kullanmıştır:

"İtalyan aleyhtarlığını gösterebilecek olan bu vaziyet bizi hangi cephede ve ne dereceye kadar angaje edebilir (yöneltebilir)? Böyle fiili angajmanlara girmek için kim bize, ne teminat vermiştir veya verebilir?" (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 7).

Nyon Konferansı başladığında, ilk olarak ele alınan İngiliz-Fransız planına karşı bazı çekinceler dile getirilmiştir. "Küçük devletlerden" bazıları kendilerini askeri olarak yetersiz hissettiklerinden, ayrıca İtalya ve Almanya'nın muhtemel misillemesinden çekindiklerinden, sadece diplomatik düzeyde katılım sağlamak istemiştir (Cortada, 1972, p. 680). İngiliz-Fransız planı nedeniyle, kıyıdaş devletlerin (Balkan Paketi devletlerinin) Rusya'nın Akdeniz'de deniz harekâtına katılması konusunda endişeli ve son derece isteksiz oldukları çabucak ortaya çıkmıştır. Görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine, İngiltere ve Fransa aralarında hızlıca yaptıkları koordinasyonla, Ege Denizi'nde de devriye görevini üzerlerine almaları, gerekli olması durumunda ise Rusya ve kıyıdaş devletlerin yardıma çağırılması konularında uzlaşmıştır. Sürpriz bir şekilde Rusya'nın bu durumu kabul etmesi ve İngiliz ile Fransız donanmalarının ilave görev üstlenmeleri sayesinde Nyon'da anlaşmaya varılabılmıştır (Gretton, 1975, p. 107, 108). Yukarıda belirtildiği şekilde, İngiltere ve Fransa'nın anlaşmayla böylesine ağır bir yük üstleneceklerini İngiltere'nin önceden tahmin edemediğini, ancak başarı için bu sorumluluğun kabul edilmek zorunda kalındığını Anthony Eden açıklamıştı. Konferansta Sovyetlerin Akdeniz'de faaliyette bulunması Balkan Paketi devletlerince istenmediğinden, deniz haydutluğuna karşı bir anlaşmanın yapılmasını gerekli gören

İngiltere ve Fransa'nın Ege Denizi'nde de sorumluluk almak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Sovyet donanmasının Akdeniz'e inmesini konferansa katılan Balkan Paktı devletlerinin endişeyle karşıladığı konusu, Avrupa basınında geniş olarak ele alınmıştır. Atatürk'ün İsmet İnönü'ye 11 Eylül'de gönderdiği yazısında "enteresan" olarak tanımladığı Havas Ajansının haberine göre, konferansın bütün görüşmelerine Sovyetlerin katılımı meselesi hâkim olmuştu. Ajansa göre, Sovyet harp gemilerinin Doğu Akdeniz'de bulunması, yakın veya uzak zamanda bir harp demektir. Konferansa katılan ikinci derecedeki devlet delegeleri, özellikle Türkiye ve İngiltere ile sıkı bir şekilde bağı bulunan devletler, başka bir tonda ve başka sebeplerle, aynı nitelikte olan itirazlar ileri sürmüştü. Ajans, bu esaslı sorunun giderilmesi için konuşulan iki muhtemel çözümden birincisinin, Sovyetler Birliği'nin kontrolünü Karadeniz ile sınırlamak, yani Doğu Akdeniz'den daha geniş bir bölgeyle tahdit etmek, ikincisinin ise Sovyetler Birliği'ne kontrole katılım hakkı tanımakla birlikte, kendisinden, deniz kuvvetlerinin o günkü durumuyla, fiili olarak kontrol yapacak güçte olmadığına dair bir beyanat almaktı (AT, S. 46, s. 178, 220, 221; Ulus, 12 Eylül 1937, s. 5).

Anthony Eden, Akdeniz Konferansı ile ilgili verdiği bilgilerde, Sovyet donanmasının Akdeniz'de görevlendirilmemesinin nedenini detaylı olarak anlatmıştır. Eden'in açıklamalarına göre, konferansa katılan devletlere verilen İngiliz-Fransız planında, Akdeniz'in tümünde kontrol imkânsız görüldüğünden, saldırıların sık olarak yapıldığı bölgelere öncelik verilmişti. Eden bu plan üzerine gerçekleşen konuşmaları şu şekilde aktarmıştır:

"İngiltere ve Fransa Batı Akdeniz'de güvenlik sağlarken, Ege Denizi'nin kuzeyinde Rusya ve Türkiye, güneyinde ise Yunanistan ve Yugoslavya devriye yapacaktı. İngiltere ve Fransa, küçük devletlerin görevlerini yerine getirirken, kendilerinin yardımına ihtiyaç duyacaklarını elbette biliyorlardı. Ancak, Doğu Akdeniz (Balkan Paktı) devletlerinin Rusya ile herhangi bir iş birliğine son derece gönülsüz olduklarını kısa sürede fark ettik... Fakat ertesi sabah, orijinal plandan daha tatminkâr bir çözüm bulduk... Akdeniz'i bölgelere ayırmak yerine, İngiltere ve Fransa Batı Akdeniz'de ve Ege Denizi'nde (devriye) görevini üzerine alacaktı... Bu düzenleme İngiltere ve Fransa'ya kontrol görevini verdi. Diğer devletler bu bölgede ihtiyaç duymaları halinde, Rusya'dan yardım isteme hakkına sahip oldu. Pratikte, planımız Rusya'yı Ege Denizi'nin dışında tutacaktı... 11 Eylül'de gece yarısından önce, ilk toplantıdan yaklaşık 24 saatten biraz fazla bir zamanda kesin anlaşmaya vardık. İngiltere ve Fransa birlikte Akdeniz'deki ana ticaret yollarında, Süveyş'ten Cebelitarık'a, Çanakkale'den Cebelitarık'a, Kuzey Afrika limanlarından Marsilya limanına kadar devriye gezecekti." (Eden, 1962, s. 526, 527).

Eden'in açıkladığı bu gelişme üzerine Anadolu Ajansı yayınladığı haberde, Akdeniz Konferansı'nda her devletin kendi karasularında kontrol yapması, bütün Akdeniz'de ise kontrolün İngiltere ve Fransa tarafından sağlanması konularında anlaşıldığını duyurmuştur. Haberde, denizaltıların Karadeniz'de ticaret gemilerini tehdit etmesi durumunda, bu harekete son vermek için Karadeniz devletleri delegelerinin kendi aralarında görüşüp karar verecekleri de açıklanmıştır (Tan, 12

Eylül 1937, s. 1, 10; Ulus, 12 Eylül 1937, s. 1, 5; Akşam, 12 Eylül 1937, s. 1, 6; Cumhuriyet, 12 Eylül 1937, s. 1, 3; AT, S. 46, s. 17). Atatürk'ün yukarıda bahsedilen 11 Eylül tarihli yazısı daha gönderilmeden, Anadolu Ajansının, tüm Akdeniz'de İngiltere ve Fransa'nın kontrol sağlayacağı ile ilgili bu haberi duyulmuştur. Haber sonrasında, 11 Eylül tarihli yazısının altındaki notta Atatürk'ün çözümden (Nyon Konferansı kararlarınca Sovyet donanmasının Akdeniz'de görevlendirilmemesinden) çok memnun olduğu, yukarıdaki yazıyı biraz önce yazdığını, buna rağmen İsmet İnönü'nün düşüncelerini yine de bildirmesinden çok mutlu olacağı belirtilmiştir. Nottaki diğer bilgide, "İtalya solisyonu (çözümü) kabul etmez, ona bir hakarettir, diyorlar" şeklindeki Atatürk'ün yorumu da yer almıştır (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 7).

İsmet İnönü, Atatürk'e gönderdiği değerlendirmesinde, Sovyetler Birliği resmi notalarla İtalya'yı mütecaviz olarak ilan ettikten sonra, Sovyet ve İtalyan donanmasının Akdeniz'de teması durumunda, ikisi arasında bulunan Türkiye'nin çatışmaya karışmaktan kaçınmayacağını⁶ açıklamıştır. Doğu Akdeniz'in Sovyetler Birliği de dâhil olacak şekilde Türk donanması tarafından kontrol edilmesi durumunda, İtalya ile Rusya arasındaki bir çatışmada, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ve Yunanistan'ı da çatışmaya karıştırarak önce seyredeceklerini, sonra hakem olarak müdahale edeceklerini belirtmiştir. İsmet İnönü, basında yer aldığı ilk şekliyle (Doğu Akdeniz'in Türk, Sovyet ve Yunan donanmaları tarafından kontrol edilmesi) teklif yapılması durumunda Türkiye tarafından, Doğu Akdeniz'in İngiltere ve Fransa ya da bütün dünya devletlerince kontrol edilmesinin savunulacağını, bu düşüncenin kabul edilmemesi durumunda ise birbirine karşı açıkça düşmanlık ilan etmiş olan bu iki devletin (İtalya ve Sovyetler Birliği'nin) silahlı kuvvetlerini karşı karşıya getirmemek için çaba gösterileceğini, sonuçta İngiltere ve Fransa'dan, birimizin (Türkiye ve Yunanistan'ın) saldırıya uğraması durumunda, otomatik bir taahhüt istenileceğini açıklamıştır (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 2-6).

İsmet İnönü, ajansın (Anadolu Ajansının) açıkladığı karar şeklinden memnun olmak gerektiğini, bu kararın Türkiye'nin taahhütlerini asgari seviyeye indirdiğini, karşılıklı düşmanlığını açıklamış olan Sovyetler Birliği ile İtalya'nın temasının kesildiğini, böylece her birinin beraberinde herhangi bir devleti savaşa sürüklemesinin de engellendiğini yazmıştır. İsmet İnönü, İtalya'nın İngiliz-Fransız müşterek cephesine çatmasıyla ciddi bir durumla karşı karşıya kaldığını, Balkan (Paktı) devletlerinin gerçekten büyük bir tehlikeden kurtulduklarını, İtalya ile Sovyetler Birliği'nin bir çatışmayı emri vaki yapmak için bütün marifetlerini gösterdiklerini, bu kadar büyük bir buhranın bir çatışmayla sonuçlanmayacağı ihtimalinin görülmesinin ancak Almanya'nın karar vermemiş olması ile açıklanabileceğini belirtmiştir. İsmet İnönü yaptığı tüm bu değerlendirmelerinin sonucunda, karasularının kontrolüyle üstlenilen vazife karşısında, Türk karasularında yabancı bir geminin tecavüze uğraması gibi yeni bir olayın yaşanması⁷ durumunda bazı serzenişlerle karşı karşıya kalılabileceğini,

⁶ İsmet İnönü anılarında, İtalya'ya karşı alınan tedbirde dikkatli olunduğu kadar, bir çatışma için vesile vermemeye de çalıştıklarını açıklamıştır (İnönü, 2006, s. 542).

⁷ Yukarıda açıklandığı gibi, 18 Ağustos 1937'de Bozcaada'nın karasularında Cumhuriyetçi İspanya hükümetinin gemisi batırılmıştı.

ancak bu sakıncanın, geçirilen ihtimallerle karşılaştırıldığında çok önemsiz olduğunu açıklamıştır (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 2-6).

Atatürk, 11 Eylül'de İsmet İnönü'ye kendi görüşlerini de yazmıştır. Rus donanmasına Akdeniz'de vazife verilmemesinden Sovyetler Birliği'nin memnun olduğunu düşündüğünü açıklamış, aksi bir karar için Türkiye'yi "*daha derin düşünceli tedbirler almak mecburiyeti karşısında bırakabilirdi*" değerlendirmesinde bulunmuştur. İngiltere ve Fransa'nın böyle bir durumun meydana gelmesinden sakındıklarının çok açık olarak anlaşıldığını, Türkiye'nin göstermemiş olmamakla beraber çok dikkatli olacağı, Sovyet donanmasının Akdeniz'e inmemesi konusuna İngiltere ve Fransa'nın saygılı davranmasını, Rusya'nın bu meselede ısrar etmemesini Türkiye için memnuniyet verici olarak gördüğünü belirtmiştir. Atatürk bu yazısında ayrıca, sonuçtan memnun olduğunu, fakat bu emniyetin daimi olacağını düşünmediğini de açıklamıştır (BCA, 30.10: 45: 290: 52, s. 1). Bu yazıdan Atatürk'ün, Sovyet donanmasının Akdeniz'de görevlendirilmemesinden memnun olduğu görülmektedir. Atatürk basından aldığı bilgiler ışığında, Türkiye'nin Sovyet donanmasının Akdeniz'de görevlendirilmesi konusundaki endişelerini göstermemekle birlikte, İngiltere ve Fransa'nın bu endişeleri dikkate aldığı ve bu sonuca varıldığı düşüncesinde olmuştur. Oysa Anthony Eden'in verdiği bilgi başta olmak üzere, konferans sırasında Türkiye dahil olacak şekilde Balkan Paktı devletleri olan Yunanistan ve Yugoslavya'nın, Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de görevlendirilmesine itiraz ettikleri bilgisi yukarıda açıklanan kaynaklarda bulunmaktadır.

Türk basınında, Ahmet Emin Yalman hariç olmak üzere, Nyon Konferansında ele alınan ilk planla ilgili olarak bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Ahmet Emin Yalman değerlendirmesinde öncelikle, Akdeniz'de deniz ulaşımını korumak amacıyla toplanan Nyon Konferansı'nın daha öncekiler gibi olmadığını ve her bakımdan mükemmel bir eser ortaya koyulduğunu, şiddetli bir kasırganın önüne geçilerek, Avrupa'daki ağır havanın o an için dağıtıldığını belirtmiştir. Ahmet Emin Yalman ilk planda olduğu gibi Akdeniz'in üçe ayrılarak batısında İngiltere ve Fransa'nın, ortasında İtalya'nın, doğusunda da Türkiye, Yunanistan ve Rusya'nın devriye gezmesinin çok tehlikeli ve mahsurlu olduğunu, her gün olayların çıkmasına ve ihtirasların yeni baştan alevlenmesine yol açacağını, bu yüzden İngiltere ve Fransa'nın deniz haydutluğuyla mücadeleyi üzerlerine almasının en doğru ve en uygulanabilir yol olduğunu açıklamıştır (Tan, 14 Eylül 1937, s. 1, 3).

İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına Katılım Sürecine Türkiye'nin Yaklaşımı

İtalya'nın anlaşmalara katılımı ve Türk basınının katılıma yaklaşımı: Nyon Konferansı'na katılan tüm delegeler, İtalya ve Almanya'nın bilgilendirilmesi konusunda uzlaşmıştı (Cortada, 1972, p. 680). Eden'in verdiği bilgiye göre, İngiltere ve Fransa tarafından Nyon Anlaşması'nın tüm detayları 12 Eylül'de İtalya'ya bildirilmiştir. İngiliz ve Fransız elçiler 13 Eylül'de anlaşmayı sunduklarında, Kont Ciano Mussolini ile görüşmesi gerektiğini, ancak düşüncesine göre anlaşma ile kendilerinin kontrolüne bırakılan aşırı küçük bölgenin İtalya tarafından kabul edilmesinin mümkün olmadığını açıklamıştır. 14 Eylül 1937'ye kadar Kont Ciano'dan herhangi bir cevap alnamaması üzerine İngiliz ve Fransız elçilerine, artık

beklenmeyeceğinin İtalya'ya bildirilmesi istenmiştir. Bu nedenle, Mussolini ile fikir birliğine varılmadan, Nyon Anlaşması 14 Eylül'de imzalanmıştır. İmza sonrası İtalya verdiği cevapta, Nyon Anlaşması ile kendilerine bırakılan kontrol bölgesinin kabul edilmediğini, İtalya'nın Akdeniz'deki hayati çıkarlarının, Akdeniz'de diğer devletlere (İngiltere ve Fransa'ya) bırakılan sahalarla tam eşit koşullara sahip olmasını gerekli kıldığını açıklamıştır. İtalya'nın bu beyanına rağmen, Nyon Anlaşması 20 Eylül'de yürürlüğe girmiştir (Eden, 1962, p. 528, 531).

Pravda gazetesi Musolini'nin Akdeniz'i ikinci Roma İmparatorluğu'nun içdenizi olarak tanımladığını, oysa Nyon Anlaşması gereğince kontrolün Cebelitarık'tan Çanakkale'ye kadar İngiltere ve Fransa'ya bırakıldığını vurgulamıştır. Anlaşmaya katılması durumunda İtalya'ya, sahil dar olduğu denizlerin kontrolünün verilecek olmasının Musolini'nin iddiasıyla tezat oluşturduğunu, bu yüzden anlaşmanın İtalya'nın uluslararası konumuna ve müttefiki Almanya'nın nüfuzuna darbe vurduğunu açıklamıştır (Aktaran, AT, S. 46, s. 208, 209). 16 Eylül tarihli *Il Giornale d'Italia* gazetesi ise İtalya hükûmetinin görüşüne paralel olarak, yaşanan sorunu Akdeniz'in devletler arasında tam bir eşitlikle paylaşılması olarak göstermiştir. Gazete, Akdeniz'in gerek batısındaki gerekse doğusundaki bölgelerin, İtalya İmparatorluğu'nun deniz ticaretini diğer iki devletin (İngiltere ve Fransa'nın) deniz ticareti kadar ilgilendirdiğini, oysa bu iki devletin Akdeniz Anlaşmaları ile Akdeniz emniyetinin idaresini kendi üzerlerine almış olduklarını yazmıştır (Aktaran, AT, S. 46, s. 211).

Türk basınında Nyon Anlaşması geniş bir şekilde ele alınarak kamuoyu bilgilendirilmiştir. 12 Eylül 1937 tarihli Akşam gazetesi anlaşmanın içeriğiyle ilgili olarak, konferansta Doğu Akdeniz'de her devletin kendi karasularında kontrol görevini üstlenmesi, bütün Akdeniz'de ise İngiliz ve Fransız donanmalarının kontrolü sağlanması kararının alındığı, ayrıca İtalya'nın Nyon Anlaşması'na katılması için resmen davet edildiği, bu durumda Tiren ve Adriyatik Denizi'nin kontrolünün İtalya'ya bırakılması konusunda anlaşıldığı bilgisini vermiştir (Akşam, 12 Eylül 1937, s. 1). Yine basının açıkladığına göre 13 Eylül 1937'de İngiliz ve Fransız maslahatgözarları Almanya'ya Nyon Konferansı'nda kabul edilen kararlar hakkında bilgi vermiş, aynı gün İtalya'daki İngiliz ve Fransız maslahatgözarları da İtalya dışişleri bakanını ziyaret ederek, Nyon'da kararlaştırılan Akdeniz'in kontrolüne İtalya'nın katılımı için bir davetiye vermiştir. Başlangıçta İtalya hükûmeti bu konuda daha sonra karar vereceğini, 14 Eylül'de açıkladığı kararında ise devriye görevine tam bir eşitlikle katılım olmadığı sürece, Nyon Anlaşması'nı kabul etmeyeceğini bildirmiştir (AT, S. 46, s. 179; Ulus, 15 Eylül 1937, s. 1; Akşam, 15 Eylül 1937, s. 1). İtalya Akdeniz'deki çıkarları ve konumu nedeniyle, İngiltere ve Fransa ile eşit haklar istediğini de resmen açıklamıştır (Cumhuriyet, 15 Eylül 1937, s. 8). Ulus gazetesi de 15 Eylül'de, Nyon'da katılımcıların Akdeniz'de denizaltıların deniz haydutluğuna karşı anlaşmayı imzaladıklarını duyurmuştur (Ulus, 15 Eylül 1937, s. 1).

17 Eylül tarihli Cumhuriyet gazetesi, Akdeniz itilafı hakkında Avrupa'da gerginliğin şiddetle devam ettiğini, İngiltere ve Fransa'nın Nyon Anlaşması'nın değişmeyeceğini açıkladığını, bu hususta İtalya'ya yeni bir teklifte bulunmayacaklarını

yazmıştır. Yunus Nadi Abalıoğlu, İtalya'nın yukarıda açıklanan itirazlarına yer verdiği köşe yazısında, Almanya tarafından desteklenen İtalya'nın teklifinin şu anlama gelmekte olduğunu yazmıştır: Ticaret gemilerinin serbestliği sağlanarak ve deniz haydutluğu engellenerek, Cumhuriyetçilere geniş bir şekilde yardım edilmesine imkân tanınacaktır. Bu ise büyük bir himayeli müdahale anlamına gelmektedir. Gemilerin batırılmasına engel olunacaksa, onların kontrolünün yapılması ve harp malzemesi taşınamaması da sağlanmalıdır. General Franco'ya⁸ da muharrirlik hakkı tanınmalıdır. Yapılacak işin tamam olması için bunların da kabul edilmesi gereklidir (Cumhuriyet, 17 Eylül 1937, s. 1). Yunus Nadi 18 Eylül tarihli köşe yazısında da, İtalya'nın konferansa davet edildikten ve sonuçtan kendisine haber verildikten sonra, karara itiraz etmesinin ve kendisine ayrılan sorumluluk alanını eleştirmesinin doğru olmadığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Nadi'ye göre Avrupa'daki büyük devletlerin birkaçı, tüm milletleri ilgilendiren bir konuda ilk kez olarak ortaklaşa bir karar almış ve bununla dünyanın takdirini kazanmıştır. Bu karar karşısında herhangi bir devletin, deniz haydutluğunun devamını istercesine, bu kararı eleştirmeye haklı bulunmamaktadır (Cumhuriyet, 18 Eylül 1937, s. 1, 3).

İtalyan gazeteleri Nyon Konferansı toplanmadan önce, Sovyetler Birliği'nin İtalya'ya hücumu nedeniyle Ruslarla birlikte görüşmeye katılmayacaklarını, İtalya'nın yokluğunda alınan kararların da kıymetsiz olacağını yazmıştı (Aktaran AT, S. 46, s. 210). Başlangıçta Akdeniz Anlaşmalarına katılmayan İtalya, bu anlaşmaların imzalanmasından yaklaşık iki hafta sonra İngiltere ve Fransa ile yeni bir anlaşma imzalayarak, iki anlaşmanın esaslarını kabul etmiştir. Akdeniz Anlaşmalarıyla büyük oranda aynı olan bu yeni anlaşmanın, İtalya'ya genişçe bir alan bırakarak, Akdeniz'deki kontrol sahalarını yeniden düzenlediği görülmektedir.

Nyon Anlaşması'na göre, katılması durumunda İtalya'ya Tiren ve Adriyatik Denizi'nde devriye görevi verilmesi tasarlanmıştı. İngiltere ve Fransa'nın diplomatik çabaları, İtalya'nın devriyeye katılması için ikna edilmesi üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak İtalya'nın daveti kabul etmesi için gösterilen çabalar daha başlangıçta başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Roma'da pek çok görüşme yapılsa da, başlangıçta Rusya'nın katılması nedeniyle konferansa katılmayan Kont Ciano bu kez de kendilerine bırakılan kontrol bölgesini çok küçük bularak devriyeye katılmayı kabul etmemişti. İtalya, diğer Akdeniz devletleri (İngiltere ve Fransa) ile tam olarak eşit koşullara sahip olmayı talep etmişti (Gretton, 1975, p. 108, 110). Anthony Eden, Akdeniz'deki devriye görevinde İtalya'ya bir saha verilmesini istediklerini İngiltere ve Fransa'nın her zaman dile getirdiğini belirtmiştir. Eden'in anlatımına göre, İtalya'ya tahsis edilen yeni sahanın Mussolini tarafından kabul edilmesi üzerine, Nyon Anlaşması'nda değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır (Eden, 1962, p. 532).

İngiltere ve Fransa 18 Eylül'de, Cenevre Anlaşması'nı Kont Ciano'ya göndererek, yapılan Akdeniz Anlaşmaları hakkında yorumunu istemiştir. Bu durum, İtalya'nın anlaşmalara katılabilmesi için görüşmeye davet edilmesi olarak algılanmıştır. Kont Ciano 19 Eylül'de Paris ve Londra'ya mesaj göndererek, İtalya'nın yapılacak olan

⁸ Ekim 1936'nın başında, General Francisco Franco Bahamonde Milliyetçilerin liderliğini üstlenmiştir (Payne, 2000, p. XV-XVI, 67).

görüşmelerle ilgilendiğini açıklamıştır. Bunun sonucunda 21 Eylül'de İngiltere, Fransa ve İtalya, İtalya'nın tatmin edilmesi amacıyla Akdeniz Anlaşmalarının değiştirilmesi için görüşmelere başlanılmasına karar vermiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya diplomat ya da siyasi temsilcilerin değil de konuyla doğrudan ilgili olan denizci personelin yapılacak olan görüşmelere katılması konusunda da anlaşmıştır (Cortada, 1972, p. 684).

21 Eylül'de İtalya'nın büyük bir deniz gücü olarak tanınması konusunda uzlaşma sağlanmasıyla, İngiliz, Fransız ve İtalyan denizci personelin Paris'te görüşmelere başlaması mümkün olabilmiştir. Kont Ciano bu durumu günlüğüne "*Şüpheli deniz haydutluğundan Akdeniz'de polisliğe, gemilerini batırdığımız Rusya hariç*" şeklinde not düşmüştür. 27 Eylül'de Paris'te üç devlet arasında başlayan görüşmelerde çeşitli istekler gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Rusya Akdeniz'de kırmızı, beyaz ve mavi olarak üç rotanın belirlenmesini ve İtalya'nın devriye görevi yapacağı rotadan kendi gemilerinin geçmemesinin garanti altına alınmasını istemiştir. Rusya'nın ayrıca Karadeniz'den Süveyş Kanalı'na kadar İtalya'nın görev almayacağı bir rota talebinde de bulunması, görüşmelerde sorunların yaşanmasına neden olmuştur. İtalya da İngiltere ve Fransa ile eşit koşullar talep etmiştir. Çözüm üzerinde uzlaşmaya varılmasıyla İtalya'nın katılımını sağlayan anlaşma imzalanmıştır (Gretton, 1975, p. 110). 30 Eylül'de İngiltere, Fransa ve İtalya, İtalya'ya Akdeniz'de verilecek kontrol bölgeleri konusunda anlaşmıştır. İtalya bu anlaşma sonrasında Kasım 1937'de sorumluluk bölgesinde devriye görevine başlamıştır (Cortada, 1972, p. 684).

İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılma süreci, Türk basınında önemli bir yer tutmuştur. İtalya'nın bazı değişikliklerle Nyon Anlaşması'na katılmayı kabul etmesinin İngiltere ve Fransa'da memnuniyetle karşılandığı, Akdeniz'deki gerginliğin azaldığı bilgisi 23 Eylül 1937'de basında yer almıştır. Basında, Paris kaynaklı bir habere göre, mevcut anlaşma teknik nitelikte olduğundan, Paris'te İtalya ile yapılacak toplantıda deniz uzmanlarının toplanarak karar vereceği, elde edilecek anlaşmanın Akdeniz Anlaşması'nı imzalayan devletlerin onayına sunulacağı açıklanmıştır (Cumhuriyet, 23 Eylül 1937, s. 1). Yunus Nadi, İtalya'nın Akdeniz emniyetini korumaya karar vermesinin büyük devletlerde bir düğün gibi karşılandığı, oysa ortada değişen bir şeyin olmadığı görüşünü savunmuştur. Ona göre, İtalya'nın katılımı samimi ve ciddi değildir. Yunus Nadi, İtalya'nın katılımı olmadan yapılan Nyon Konferansı'nın İtalya'yı yalnız bıraktığı için bir başarısızlık olarak görüldüğünü, Akdeniz emniyetine İtalya'nın katılımının ise Rusya için bir hezimet sayıldığını da yazmıştır (Cumhuriyet, 24 Eylül 1937, s. 1, 9).

27 Eylül tarihli basındaki bir haberde, İtalya'nın katılımı için teknik yönden yapılacak düzenlemeleri görüşmek üzere, İngiliz, Fransız ve İtalyan uzmanların Fransa bahriye nazırının başkanlığında 27 Eylül'de Paris'te toplandığı, İtalya heyetine erkânı harbiye ikinci bahriye reisinin başkanlık ettiği bilgisi yer almıştır. Haberdeki diğer bilgilere göre, 29 Eylül'de sonuçlandırılması öngörülen çalışmayla, İtalya'ya Tiren ile Adriyatik Denizlerinden başka, Sicilya ve Tunus arası ile Trablusgarp'a kadar uzanan Akdeniz'in kontrolünün verilmesi düşünülmekteydi (Akşam, 27 Eylül 1937, s. 1; Cumhuriyet, 27 Eylül 1937, s. 1). Yine basındaki bilgilere göre, İtalya'nın Nyon Anlaşması'na katılım görüşmelerinin başladığı 27 Eylül 1937'de, İngiliz ve Fransız

deniz kuvvetleri temsilcilerinin teknik şartları görüşmek üzere daha önceden bir toplantı yaptığı Fransa bahriye nezaretince açıklanmıştı (AT, S. 46, s. 229). Fransız bahriye nazırı, İngiliz, Fransız ve İtalyan heyetlerinin katılımıyla yapılan konferanstaki konuşmasında, konferansın tamamen teknik nitelikte olduğunu söylemiş ve daha sonra toplantıdan ayrılmıştı (Akşam, 28 Eylül 1937, s. 1). Basındaki haberler incelendiğinde, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılım sürecini detaylı olarak kamuoyuna aktardıkları, ancak gelişmeler hakkında bir değerlendirmede bulunmadıkları, köşe yazılarında ise sadece Yunus Nadi Abaloğlu'nun gelişmeleri yorumladığı görülmektedir.

İtalya'nın anlaşmalara katılımına Türkiye'nin resmi yaklaşımı: İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılım süreci Atatürk'ün çok yakından ilgilendiği bir gelişme olmuştur. Atatürk, İtalya'nın Nyon Anlaşması'na⁹ katılımı için Paris'te düzenlenen konferansta yaşananlar hakkında hükümetle temas kurmuştur. Bu kapsamda 30 Eylül 1937'de Dolmabahçe'den Başvekil Vekili Celal Bayar'a,¹⁰ İtalya ile yapılan görüşmelere ilişkin olarak iki tane yazı göndermiştir. Birinci yazısında, İtalya'nın teklifine karşı Numan Menemencioğlu'nun ne yaptığını, 30 Eylül 1937 tarihli Paris görüşmesinin sonuçlarından Hariciyenin haberinin olup olmadığını, varsa konu ile ilgili başka bilgilerle birlikte kendisinin aydınlatılmasını istemiştir (CA, IV-6: 54: 102). Atatürk aynı günkü ikinci yazısıyla, İtalya'nın Nyon Anlaşması'na iştiraki için yapılan görüşmeler hakkındaki, Anadolu Ajansının yayınlamış olduğu telgraflardan Hariciyenin haberinin olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Atatürk'ün merak ettiği konu, Nyon Anlaşması'nı imzalayan devletlerden yalnızca ikisinin (İngiltere ve Fransa'nın), diğerlerinin onayını almadan, aynı anlaşmayla ilgili olan konularda karar verme yetkisine sahip olup olmadığıdır. Bu konu ile ilgili olarak Hariciyenin değerlendirmesini istemiştir (CA, IV-6: 54: 102-1).

Celal Bayar Numan Menemencioğlu ile konuştuğunu, konu hakkında detaylı bilgi sahibi olması nedeniyle Numan Menemencioğlu'nun kendisi adına gerekli açıklamalarda bulunacağını Atatürk'e yazmıştır (CA, IV-6: 54: 102-2). Numan Menemencioğlu Atatürk'ün birinci yazısına verdiği cevapta, Paris ile sabahın beri temas halinde bulduklarını, Paris büyükelçisine verdikleri direktif sonrasında, büyükelçinin Fransız kâtabi umumisi ile görüşerek kendisine verilen direktifi ilettiğini açıklamıştır. Fransız kâtabi umumisi Paris büyükelçisine anlaşmanın imza edildiğini ancak henüz metni bilmediğini, muhtemelen Nyon Anlaşması'nın kapsamı içinde olduğunu, ona aykırı hiçbir noktanın bulunmadığının kendisine söylendiğini bildirmiştir (CA, IV-6: 54: 102-3). Numan Menemencioğlu, İngiliz ve Fransız sefirleri Ankara'da olmadığı için, bu devletlere tebligatın Londra ve Paris büyükelçileri vasıtasıyla yapıldığı bilgisini verdikten sonra, Atatürk'ün ikinci yazısındaki sorulara ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Numan Menemencioğlu, Atatürk'ün sormuş olduğu Anadolu Ajansının yayınladığı telgraflardan haberlerinin olduğunu, görüşmelerde bulunmak üzere yetkilendirilmiş olsa da, İngiltere ve Fransa'nın diğer

⁹ Akdeniz Anlaşmaları kastedilmiştir.

¹⁰ İsmet İnönü Eylül 1937'de bir buçuk ay süreyle izne ayrılmış, başbakanlığa İktisat Vekili Celal Bayar vekalet etmiştir (Ulus, 21 Eylül 1937, s. 1).

imzacı devletler adına karar alma yetkisinin kesinlikle olmadığını belirtmiştir. Paris'te imzalanan anlaşmanın Türkiye için bağlayıcı olmadığını, kabulünün veya reddinin tamamen Türkiye'nin elinde olduğunu vurgulamıştır. Numan Menemencioğlu endişelerinin, hazırlanmış olan bir metnin teklif edilerek, siyaseten zor bir duruma düşmekten ibaret olduğunu, bunun dışında "akten ve hukuken" hiçbir mecburiyetlerinin bulunmadığını açıklamıştır. Şayet, İngiliz ve Fransız sefirleri metni kendisine getirirse, Paris ve Londra'da yapıldığı gibi, bir rezerv koyarak metni alacağını da ifade etmiştir (CA, IV-6: 54: 102-4).

Numan Menemencioğlu ayrıca, Anadolu Ajansından yeni aldığı habere göre, yapılan anlaşmada Batı Akdeniz'de İtalya'ya ayrılan bölgenin Tiren Denizi, Sardinya Adası suları ve Trablusgarp'tan Port Said'e kadar olan saha olduğunu, Ege Denizi'nin tamamen İngiltere'ye bırakıldığını belirtmiştir. İtalya'nın Türkiye'ye ait denizlerde kontrol yapmayacağını, bunun kendileri için "*tatminkâr*" olduğunu açıklamıştır (CA, IV-6: 54: 102-5). Bunun üzerine, Atatürk yazısındaki "*neticeden memnun oldum*" ifadesiyle gelişmeleri olumlu karşıladığını Celal Bayar'a bildirmiştir (CA, IV-6: 54: 102-6). Türkiye, İngiltere ve Fransa ile İtalya arasında yapılan görüşmelerde temsil edilmediği için, yeni anlaşmanın içeriğini bilmemektedir. Atatürk'ün ve Numan Menemencioğlu'nun yazılarından, yapılan yeni anlaşmanın, Akdeniz Anlaşmalarının dışında Türkiye'ye yeni taahhütler getirme ihtimali nedeniyle Atatürk'ün ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. Atatürk'ün, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımını dikkatle takip etmesinin nedeni, İtalya'ya Türkiye'ye yakın denizlerde kontrol görevi verilmesi ihtimalinden kaynaklanmıştır. Atatürk bu durumda, Türkiye ile İtalya arasında bir çatışma olasılığının ortaya çıkmasından endişe etmiştir.

1 Ekim 1937 tarihli basında, İtalya'nın 30 Eylül 1937'de İngiltere ve Fransa ile yaptığı anlaşmayla, Nyon Anlaşması'na¹¹ katılmış olduğu bilgisi bulunmaktadır. Basında, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın imzaladığı bu yeni anlaşmayla, Ege Denizi İngiltere'nin, Akdeniz'in Suriye ve Filistin bölgesi Fransa'nın kontrolüne bırakılırken, İtalya'nın Akdeniz'deki kontrol bölgesinin Trablus ile Port Said arasındaki muntaka ile İtalya'ya ait olan denizlerin kuzey ve güney muntakası olarak belirlendiği, ayrıca yeni anlaşmanın metninin Nyon Anlaşması'nı imzalayan devletlere iletilmediği bilgisi de yer almıştır (Akşam, 1 Ekim 1937, s. 2). Basında yeni anlaşmanın metninin Akdeniz Anlaşmalarını imzalayan devletlere bildirildiği yazılmakla birlikte, aslında o tarihte bildirilmediği Dışişleri Bakanlığının yazısından anlaşılmaktadır.

Dışişleri Bakanlığı 7 Ekim 1937'de Başbakanlığa gönderdiği bu yazıyla, Nyon Anlaşması'na İtalya'nın katılımı için Paris'te İngiltere, Fransa ve İtalya arasında, denizci uzmanların katılımıyla yapılan toplantıda, İtalya'ya tahsis edilen bölgeler hakkında Paris büyükelçisinin "*hususî bir membadan (kaynaktan)*" aldığı bilgiyi iletmıştır. Yazıda, "*Yunan Denizi'ndeki*" düzenleme açıklandıktan sonra "*Adalar Denizi'ndeki (Ege Denizi'ndeki)*" 13 numaralı hattın Sakız Adası hizasından itibaren On iki Ada'nın güneyine ve oradan da Girit'in güneyine kadar uzanan bölümünün

¹¹ Gerek basında, gerekse sonraki paragraflardaki resmi yazıda, Nyon Anlaşması olarak bahsedilmekle birlikte, aslında Nyon ve Cenevre Anlaşmalarının kastedildiği, ancak yaygın olarak bilinmesi nedeniyle, sadece Nyon Anlaşması'nın adının kullanıldığı görülmektedir.

kontrolünün İtalya'da olacağı, bu hattın esas olarak On iki Ada'dan geçmekte olduğu belirtilmiştir. Paris büyükelçisinin istihbaratına göre, Paris'te yapılan bu anlaşma İtalya hükûmetine verilmişti ve kabul edilir edilmez Nyon Anlaşması akit devletlerine gönderilecekti. Dışişleri Bakanlığı bu yazısında ayrıca, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılması durumunda, Türkiye'nin uygulamasını gerekli gördüğü konular hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre öncelikli olarak, İtalya'nın Akdeniz'deki kontrol görevine katılabilmesi için, İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu bu yeni anlaşmanın, Nyon Konferansı'nda bulunan diğer devletlere tasdik ettirilmesi mecburiyeti bulunmaktaydı.

Dışişleri Bakanlığının değerlendirmesine göre, "Akdeniz işinde ciddi alakamız", Balkan müttefikleri (Balkan Paktı devletleri) ile birlikte, özellikle de Yugoslavya ile mutabık kalınarak muhafaza edilmelidir. İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına iştirakinden kaynaklanan sorunlara, müttefiklerle (Balkan Paktı devletleriyle), öncelikle konuyla yakından ilgili olan Yunanistan ile mutabık kalınarak karar verilmelidir. Dışişleri Bakanlığına göre, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımı konusunda üzerinde durulması gerekli olan konular şunlardır: Tamamen kendi adalarına (Oniki Ada'ya) temas eden yol üzerinde kontrol vazifesi yapmaktan İtalya'yı men etmenin izahı zordur. Türkiye'yi ve Yunanistan'ı asıl olarak ihtiyatlı bulunmaya sevk eden durum, İtalya'nın anlaşmalar kapsamında bir şekilde Türkiye'den ve Yunan adalarından liman istemeye kalkışmasıdır. İtalya'nın kendisine verilen kontrol yolunun doğu sahasında birçok limana sahip olan adaları mevcutken, Türkiye'den ve Yunanistan'dan liman talep etmesinin hiçbir anlamı yoktur. Böyle bir talep ihtimaline karşı, İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki üçlü anlaşmanın onaylanması durumunda, İtalya'nın liman talebiyle ilgili olarak ihtiyat kaydı (çekince) konulabilir. Dışişleri Bakanlığı Başbakanlığa gönderdiği bu değerlendirmelerini içeren yazısının uygun görülmesi durumunda, konuyla ilgili olarak İcra Vekilleri Heyetince (Bakanlar Kurulunca) bir karar alınmasını talep etmiştir (BCA, 30-18: 79: 85: 9, s. 6-8). Dışişleri Bakanlığının 7 Ekim tarihli yazısındaki bu değerlendirmeler aynı gün yapılan İcra Vekilleri Heyetince uygun bulunmuştur. Bu kapsamda, İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki üçlü anlaşma Türkiye tarafından onayladığı takdirde, İtalya'nın muhtemel liman talebiyle ilgili olarak ihtiyat kaydı konulması kararlaştırılmış ve uygulamanın bu şekilde yürütülmesi için Dışişleri Bakanlığına yetki verilmiştir (BCA, 30-18: 79: 85: 9, s. 4, 5).

Dışişleri Bakanlığının yazısında yer almamakla birlikte, aslında Türkiye bu konuya ilişkin çekincesini Paris'te yapılan görüşmeler sırasında iletmiştir. 27 Eylül'de Paris'te İngiltere, Fransa ve İtalya arasında başlayan görüşmelerde Türkiye ile birlikte Balkan Paktı devletleri olan Yunanistan ve Yugoslavya, İtalyan savaş gemilerinin limanlarına ya da karasularına girmesine izin vermeyeceklerini açıklamıştır (Gretton, 1975, p. 110). Numan Menemencioğlu'nun Atatürk'e gönderdiği yukarıda açıklanan yazısında, iletmesi için Paris büyükelçisine direktif verildiği, Paris ve Londra'daki büyükelçiler aracılığıyla görüşmeler için bir rezerv koyulduğu, İngiltere ve Fransa sefirleri anlaşmayı getirdiklerinde rezerv koyularak alınacağı açıklanmış ancak bunların ne ile ilgili olduğu hakkında bilgi verilmemişti. Yazıda açıklanmamakla birlikte, bu direktif

ve rezervlerin İtalyan savaş gemilerinin Türk limanlarına veya karasularına girmesine izin verilmeyeceği ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Paris Konferansı'nı düzenleyen Fransa, Ankara'daki Fransız büyükelçiliği aracılığıyla Türk Dışişleri Bakanlığına 13 Ekim 1937'de, varılan yeni anlaşmayla ilgili bir yazı göndermiştir. Yazıda, "Nyon ve Cenevre Anlaşmaları"¹² ile Akdeniz'de ticaret yollarının korunması için alınan tedbirlere İtalya'nın da katılımını görüşmek için Paris'te 27-30 Eylül tarihleri arasında toplanan Deniz Ekspertleri Konferansı'nın sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Fransız büyükelçiliğinin yazısındaki bilgide, Akdeniz'de belirlenen 13 ticaret yolunun hangi devletler tarafından güvenliğinin sağlanacağı açıklanmıştır. Yazıda, Türkiye'yi esas olarak ilgilendiren, Çanakkale Boğazı'ndan geçen 8 numaralı yolun, Çanakkale Boğazı'nın çıkışından Dora ve Tapan Burnu'na kadar olan bölümünün İngiliz Donanması tarafından güvenliğinin sağlanacağı bilgisi bulunmaktadır. Yazıdaki İtalya'nın kontrolüne bırakılan bölgelerle ilgili bilgiden, İtalya'nın Türkiye'ye en yakın kontrolünün 12. ve 13. yollar üzerindeki Girit Adası civarında olduğu anlaşılmaktadır. Fransız büyükelçiliği, genel nitelikteki bu bilgiden kısa bir süre sonra, Fransız hükümetinin Paris'teki Türk elçiliğine tamamlayıcı bilgi vereceğini bildirmiştir. Fransız büyükelçi, (Dışişleri Bakanı) Tevfik Rüştü Aras'ın istediği görüş alışverişi için emirlerine hazır olduğunu da belirtmiştir (BCA, 30-18: 79: 83: 1, s. 36, 40-42).

İngiliz resmi belgelerinde, İtalya'nın deniz haydutluğu ile mücadele kontrol planına katılması için Paris'te 30 Eylül 1937'de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan anlaşmanın, Türkiye'de başlangıçta hoş olmayan bir izlenim yarattığı belirtilmiştir. Buna rağmen Türkiye'nin kısa bir süre içinde anlaşmanın koşullarını tanıdığı ve zaman kaybetmeksizin anlaşmayı resmi olarak kabul ettiğini bildirdiği de ifade edilmiştir. Belgede, bununla birlikte Tevfik Rüştü Aras'ın daha sonra, İtalya ile yapılan anlaşmada Türkiye'nin görüşlerinin dikkate alınmadığını hissettiklerini gayri resmi olarak söylediği açıklanmıştır (British Documents of Foreign Affairs, 2012, s. 298). Resmi yazılarda görüleceği gibi, İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımında Türkiye'nin üzerinde durduğu konular, Türkiye'ye yakın denizlerde İtalya'ya kontrol görevi verilmemesi ve Ege Denizi'nin kontrolünün İngiltere'ye bırakılması ile ilgili olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, İtalya ile yapılan anlaşmada Türkiye'nin hassasiyetinin dikkate alındığı görülmektedir. Bu nedenle belgede belirtilen Tevfik Rüştü Aras'ın şikâyetin, İtalya'nın Türk karasularına girmemesi ve Türk limanlarından yararlanmaması ile ilgili bir düzenlemenin yapılan yeni anlaşmada bulunmamasıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Akdeniz'deki deniz haydutluğu nedeniyle İtalya'dan kaynaklanan Türkiye'nin karşılaştığı ilk tehdit, 15 ve 18 Ağustos 1937 tarihlerinde İspanyol gemilerinin Bozcaada önünde batırılması ve Marmara Denizi'nde yabancı denizaltı görülmesiyle yaşanmıştır. Türkiye bu açık tehdit karşısında ilk olarak 24 Ağustos ve 9 Eylül 1937

¹² Yukarıda değinildiği gibi, Türkiye'de Nyon Anlaşması olarak kabul edilmekle birlikte, Avrupa'da "Nyon ve Cenevre Anlaşmaları" olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

kararnameleriyle, Marmara'daki denizaltılara karşı batırmayı da içeren tedbirler almıştır. Tehdidin devam etmesi üzerine Türkiye 30 Eylül 1937 kararnamesiyle, Marmara Denizi'nde Donanmanın devriye gezmesini öngören daha geniş kapsamlı tedbirler almak durumunda kalmıştır. Deniz haydutluğuna karşı alınan bu tedbirlerin İtalya ile bir çatışma ortamı yaratabilecek olan Ege Denizi'nde değil de bir iç deniz sayılan Marmara Denizi'nde uygulanması, Türkiye'nin bir taraftan İtalya ile çatışma ihtimali yaratabilecek durumlardan sakındığını, ancak diğer taraftan uluslararası hukuka aykırı olan Marmara Denizi'ndeki ihlalleri önlemek için kararlı olduğunu göstermektedir.

Deniz haydutluğuna çözüm getirmesi için yapılan Nyon Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Ege Denizi'nde görev yapmasının öngörülmesi ile İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılım sürecinde Ege Denizi'nde devriye görevi alarak Türkiye ile temas ihtimalinin ortaya çıkması, Türkiye tarafından İtalya ile çatışma ortamı yaratabilecek tehlikeli durumlar olarak görülmüştür. Türk dış politikası, her iki durum karşısında da İtalya ile çatışma ortamlarının ortaya çıkmasını önleyici tedbirler üzerine yoğunlaşmış, daha çatışma ihtimalleri oluşmadan önce tedbirler alarak, çatışma ortamlarından kaçınmayı amaçlamıştır. Çatışma ortamlarından kaçınmak için önleyici tedbirlerin alınmaması durumunda ise İngiltere ve Fransa'dan İtalya'ya karşı garanti alınması yolu tercih edilmiştir.

Nyon Konferansı'nda ilk olarak ele alınan İngiliz-Fransız planında, Ege Denizi'nin kontrolü için Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın yanı sıra Sovyetler Birliği'nin de görevlendirilmesi, Atatürk tarafından İtalya aleyhtarı bir girişim olarak görülmüş ve sakıncalı bulunmuştur. İtalya ile Sovyetler Birliği'nin gerginleşen ilişkileri ve Sovyet donanmasının ancak Türkiye'nin sağlayacağı destekle Ege Denizi'nde görev yapabileceği dikkate alındığında, Atatürk'ün öngördüğü gibi, bunun İtalya aleyhtarı bir girişim olduğu açıktır. Atatürk aynı zamanda, Sovyet donanmasının Ege Denizi'nde görev almasını Türkiye'nin fiili olarak soruna müdahil olması olarak da görmüş, bu durumda İtalya'ya karşı Türkiye'ye garanti verilmesi konusunu gündeme getirmiştir. İsmet İnönü de İngiliz-Fransız planı gereğince Sovyet donanmasının Ege Denizi'nde bulunmasından kaynaklanacak bir İtalya saldırısına karşı İngiltere ve Fransa'dan taahhüt istenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu durum, Türkiye'nin İtalya tehdidine karşı anti-revizyonist devletlerle iş birliği yapmak ve güvence almak istediğini gösteren açık bir örnektir. Bununla birlikte İsmet İnönü, İtalya'ya karşı bir taahhüdün verilmesi durumunda bile İngiltere ve Fransa'nın samimi olmayacağını düşünmüştür. İtalya ile Sovyetler Birliği'nin Ege Denizi'nde teması durumunda Türkiye'nin de çatışmaya dâhil olmak zorunda kalacağını, bu duruma karşı güvence vermesi beklenen İngiltere ve Fransa'nın ise önce Türkiye ve Yunanistan'ı çatışmaya karıştırarak seyredeceklerini, sonra da hakem olarak müdahale edeceklerini İsmet İnönü'nün ifade etmesi bu tespitin bir sonucudur. Bu durum Türkiye'de, İngiltere ve Fransa'nın güvencesinin samimi olmadığı, dolayısıyla İtalya ile çatışma ortamı yaratmamanın en doğru politika olduğu sonucunu doğurmuştur.

Atatürk basından aldığı bilgi çerçevesinde, İngiliz-Fransız planının aksine olarak Sovyetler Birliği'nin Ege Denizi'nde görevlendirilmeyerek, göstermemekle birlikte,

Türkiye'nin hassasiyetinin İngiltere ve Fransa tarafından dikkate alındığı sonucuna varmıştır. Oysa İngiltere ve Fransa Türkiye'nin hassasiyetini dikkate aldıklarından değil, Türkiye ile birlikte Balkan Paktı devletleri olan Yunanistan ve Yugoslavya'nın itirazları sonucu değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye gibi, İtalya ile çatışma ortamına girmek istemeyen Yunanistan ve Yugoslavya da Sovyetler Birliği'nin Ege Denizi'nde görevlendirilmesini sakıncalı bulduklarından, İngiltere ve Fransa Batı Akdeniz'in yanı sıra Ege Denizi'nde de sorumluluk üstlenmek durumunda kalmıştır. İngiliz dışişleri bakanının Ege Denizi'ni kastederek, deniz haydutluğunun engellenebilmesi için başlangıçta öngörmedikleri şekilde ağır bir yük altına girdiklerini açıklaması, Balkan Paktı devletlerinin ortak tavır geliştirerek anlaşmaların şekillenmesinde etkili olduklarını göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin yerine Ege Denizi'nde İngiltere'nin görev alması, İtalya ile çatışma olasılığını azaltmıştır. Bu durum, Türkiye'nin Balkan Paktı devletleriyle birlikte hareket ederek, İtalya ile çatışma ortamı yaratabilecek durumları önlenmeye çalıştığını gösteren bir örnektir.

İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılım sürecinde, Atatürk Türkiye'nin onayı alınmadan İngiltere ve Fransa tarafından yeni taahhütlerde bulunulmasından endişe duymuştur. İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımı için İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan toplantılarda temsil edilmeyen Türkiye, bu endişe kapsamında, Ege Denizi'nde İtalya'nın görevlendirilmesinin İtalya ile doğrudan çatışma ihtimali yaratacağını öngördüğünden, toplantılar sırasında İtalya'nın Ege Denizi'nde istenmediğini diplomatik olarak Paris ve Londra elçileri aracılığıyla iletmıştır. Aynı şekilde, yapılacak anlaşma kapsamında İtalya donanmasının Türk karasularına ve limanlarına girişine izin verilmeyeceği de bildirilmiştir. Ayrıca, yapılacak anlaşma Türkiye'ye verildiğinde bu konuda rezerv konulması için bakanlar kurulu kararının alınması, Türkiye'nin İtalya ile çatışma ihtimallerini önceden öngörüp, tedbir almasına verilebilecek olan diğer örnekleri oluşturmaktadır. Türkiye gibi, Yunanistan ve Yugoslavya'nın da İtalya donanmasının karasularına ve limanlarına girişine izin vermeyeceklerini açıklaması, Balkan Paktının İtalya tehdidini aynı şekilde algıladığını ve sorun karşısında etkin olarak dayanışma gösterdiğini de açıklamaktadır.

Türkiye'nin sorun olarak algılamış olduğu, Nyon Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Ege Denizi'nde görevlendirilmesi ile İtalya'nın anlaşmalara katılımıyla Ege Denizi'nde görev alması konuları, aynı zamanda Yunanistan ve Yugoslavya için de sorun olarak görülmüştür. Bu sorunlar karşısında Balkan Paktı devletlerinin ortak tavır geliştirmeleri, üç devletin bu konuları kendi aralarında görüşüp karar aldığı sonucunu doğurmaktadır. İtalya'nın Akdeniz Anlaşmalarına katılımından kaynaklanan sorunlarda Balkan Paktı devletleriyle anlaşarak karar verilmesi gerektiğinin Türk Dışişleri Bakanlığının yazısında açıklanmış olması, bu tespiti doğrulamaktadır. Bütün bunlar, İtalya tehdidi karşısında oluşturulmuş olan Balkan Paktı devletlerinin ortak çıkarlar için birlikte davrandıklarını, yani Balkan Paktının işlevsel sonuçlar üreten bir kuruluş olduğunu göstermektedir.

Akdeniz Anlaşmalarının imzalanması ve Akdeniz Anlaşmalarına İtalya'nın katılımı sürecindeki Türk basını incelendiğinde, İtalya tehdidinden kaynaklanan bir sorundan hiç bahsedilmediği, sadece yaşanan sürecin aktarımından ibaret olan

haberlerin yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle, basında sorunlar karşısında Türkiye'nin getirdiği çözüm yollarından da bahsedilmemiştir. Bu durum, İtalya ile yaşanmakta olan sorun ve getirilen çözümlerin kamuoyu ile paylaşılmadığını göstermektedir. Türkiye'ye yönelik İtalya tehdidi ile ilgili olarak basında köşe yazıları da yayınlanmamış, sadece Yunus Nadi Abaloğlu ile Ahmet Emin Yalman tarafından, Akdeniz Anlaşmaları kapsamında, İtalya aleyhtarı olarak görülebilecek yazılar kaleme alınmıştır.

Extended Abstract

Although it is known that Italy's activities in the Mediterranean created anxiety and threat in Turkey, how this happened in the face of a certain event has not been investigated. For this reason, the research question of the study has been the subject of what kind of policy Turkey has followed in the face of the threat emanating from Italy in a foreign policy issue concerning the Mediterranean. With this study, it is aimed to shed light on how Turkey perceived the problems arising from Italy's attempts in piracy in the Mediterranean and how solutions were developed. In this context, it is also aimed to examine how Atatürk, İsmet İnönü and the Ministry of Foreign Affairs perceived the Italian threat, what they paid attention to when conducting policies regarding Italy, and what they thought about the possibility of conflict with Italy. The scope of the study covers the problems that arose or were likely to arise in the Mediterranean Agreements signed in 1937, in the process of Italy's later accession to these Agreements in the same year, to prevent piracy in the Mediterranean, which also affected Turkey closely. In addition, the approach of the member states of the Balkan Pact, which was created especially against the Italian threat, to this foreign policy problem and the relationship between this approach and Turkey's approach are also included in the scope of the study.

In the Spanish Civil War, the Soviet Union and Italy faced each other by supporting the opposing sides. With the initiatives of the parties fighting in the civil war and some states supporting the parties, especially Italy, piracy incidents occurred in the Mediterranean. In this context, two ships were sunk in front of Bozcaada in August 1937, in order to prevent the Soviet Union's aid to the Republicans through the Straits, and a foreign submarine was detected in the Sea of Marmara. Thus, the threat emanating from Italy due to piracy affected Turkey for the first time. Turkey prepared three decrees in August and September 1937 and took measures, including sinking, against foreign submarines in the Sea of Marmara. In the Aegean Sea, however, Turkey followed a more careful policy against the Italian threat arising from the piracy problem. Turkey made an effort to take measures to prevent any possibilities even before the possibilities that might create an environment of conflict with Italy in the Aegean Sea have arisen. For this purpose, it attempted to develop policies together with the Balkan Pact states, Greece and Yugoslavia, which had a similar perception of threat originating from Italy, as well as taking initiatives alone.

After piracy created a big problem in the Mediterranean, it was decided to hold the Nyon Conference on September 10, 1937, under the leadership of England and France, to which Turkey was also invited. The Soviet Union, which did not want Italy to

participate in the Conference, gave accusatory notes to Italy, citing the sinking of Soviet ships. Despite all the efforts of Britain, Italy, which had been invited, did not attend the Conference, citing these notes of the Soviet Union, which included the accusation of piracy.

In the Anglo-French plan, which was first discussed at the conference, it was envisaged that the western Mediterranean would be controlled by the British and French navies, the north of the Aegean Sea by the Turkish and the Soviet Union, the south of the Aegean Sea by the navies of Greece and Yugoslavia against piracy. Atatürk evaluated that the Soviet navy could only serve in the Aegean Sea with the help of Turkey. Due to the tension between the Soviet Union and Italy, Atatürk saw this situation as an anti-Italy initiative, and therefore he brought up the issue of giving assurance to Turkey against Italy. Prime Minister İsmet İnönü also thought that this situation harbored the possibility of conflict with Italy and argued that guarantees should be requested from England and France. However, İsmet İnönü evaluated that the guarantee to be given would not be sincere and that the conflict between the Soviet Union and Italy in the Aegean Sea would also involve England and France, Turkey and Greece. As a result of this, the opinion prevailed in Turkey that the assurances of England and France were not sincere and therefore it would be the best policy not to create an atmosphere of conflict with Italy.

As a result of the objections of Greece and Yugoslavia as well as Turkey, England and France had to undertake duties in the Aegean Sea as well as in the Western Mediterranean. The Eastern Mediterranean states, on the other hand, are assigned to take measures in their territorial waters within the scope of the Agreements. British Foreign Secretary Anthony Eden saw the task of controlling the Aegean Sea as placing a heavy burden on Britain and France in a way they had not initially envisaged. It was welcomed by Atatürk and İsmet İnönü, as Britain's assignment in the Aegean Sea instead of the Soviet Union reduced the possibility of Turkey's conflict with Italy. This shows that Turkey, acting together with the Balkan Pact states, was trying to prevent situations that could create an environment of conflict with Italy.

Italy, which found the control areas left to it small, did not join the Nyon and Geneva Agreements signed on 14 and 17 September 1937 against piracy. However, Italy later started negotiations with Britain and France to join these Agreements, on the condition that the areas of control in the Mediterranean that were left to it were extended. In the negotiations held with Italy between 27-30 September 1937, Atatürk felt the need to follow the negotiations closely because of the possibility of making new commitments to Italy by England and France without the approval of Turkey. In these meetings, Turkey was concerned about the fact that Italy was given the task of control in the seas close to Turkey, especially in the Aegean Sea, and thus the possibility of a conflict with Italy emerged. However, with the new Agreement signed on September 30, the fact that Italy was not given the task of controlling the seas close to Turkey and that the control of the Aegean Sea was left to England was welcomed in Turkey, especially by Atatürk.

In the negotiations held between 27-30 September, Turkey did not want Italy to take part in the seas close to Turkey, and also conveyed through the Paris and London ambassadors that Italian warships would not be allowed to enter Turkish territorial waters and ports within the scope of the Agreement to be made. The declaration of Greece and Yugoslavia, like Turkey, that they would not allow Italian warships to enter their territorial waters and ports, shows that the Balkan Pact states implemented similar policies against the Italian threat.

Turkey, Greece and Yugoslavia, which were among the Balkan Pact states that was established against the Italian threat and were riparians to the Mediterranean, did not want the Soviet Union and then Italy to take charge in the Aegean Sea, within the scope of the Mediterranean Agreements, as an Italian threat would arise. Similarly, the declaration of Turkey, Greece and Yugoslavia that they would not allow Italy to enter their own territorial waters and ports during the accession negotiations to the Mediterranean Agreements shows that the Balkan Pact states implemented a common policy against Italy. As a requirement of this thought, the Turkish Ministry of Foreign Affairs argued that in the face of the problems experienced in the process of Italy's accession to the Mediterranean Agreements, a policy should be formed together by agreeing with Greece and Yugoslavia. All these show that the Balkan Pact states acted together for common interests, that is, the Balkan Pact was an organization that produced effective results.

During the process of signing the Mediterranean Agreements and Italy's participation in the Mediterranean Agreements, no problem arising from the threat of Italy or the solution proposals developed against this problem were mentioned in the Turkish press, and they were announced to the public as they were, without making an evaluation about the events. Similarly, these issues were not mentioned in newspaper columns. An exception to this issue was made by Yunus Nadi Abaloğlu and Ahmet Emin Yalman, who wrote articles that could be seen as anti-Italian within the scope of the Mediterranean Agreements.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu (FK): 30.10, Kutu No (K): 45, Dosya No (D): 290, Sıra No (S): 52, s. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

BCA, FK: 30.18, K: 78, D: 77, S: 14.

BCA, FK: 30.18, K: 78, D: 77, S: 15.

BCA, FK: 30.18, K: 79, D: 83, S: 1.

BCA, FK: 30-18, K: 79, D: 83, S: 1, s. 36, 40, 41, 42.

BCA, FK: 30-18, K: 79, D: 85, S: 9, s. 4, 5, 6, 7, 8.

1.2. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

A: IV-6, D: 54, F: 102, 102-1, 102-2, 102-3, 102-4, 102-5, 102-6.

2. Resmi Yayınlar

British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series: B, Volume: 34, Turkey, January 1936-December 1937. (2012). Gökay, B. (Ed.). Bethesda: ProQuest.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMM ZC). (1937). Devre: 5, Cilt: 19, İçtima: 2, 18 Eylül 1937. Ankara: Yazar.

3. Dergi ve Gazeteler

Ayn Tarihi (AT), (1-30 Nisan 1937). (41), 336. Ankara: Basın Genel Direktörlüğü.

AT, (1-31 Ağustos 1937). (45), 294. Ankara: Basın Genel Direktörlüğü.

AT, (1-30 Eylül 1937). (46), 17, 176-179, 184, 185, 206-211, 215-229, 301. Ankara: Basın Genel Direktörlüğü.

Akşam (17 Ağustos 1937, 19 Ağustos 1937, 25 Ağustos 1937, 26 Ağustos 1937, 2 Eylül 1937, 8 Eylül 1937, 9 Eylül 1937, 11 Eylül 1937, 12 Eylül 1937, 15 Eylül 1937, 27 Eylül 1937, 28 Eylül 1937, 1 Ekim 1937).

Cumhuriyet (21 Ağustos 1937, 25 Ağustos 1937, 1 Eylül 1937, 3 Eylül 1937, 12 Eylül 1937, 15 Eylül 1937, 17 Eylül 1937, 18 Eylül 1937, 23 Eylül 1937, 27 Eylül 1937).

Tan (9 Eylül 1937, 11 Eylül 1937, 12 Eylül 1937, 14 Eylül 1937)

Ulus (26 Ağustos 1937, 11 Eylül 1937, 12 Eylül 1937, 15 Eylül 1937, 18 Eylül 1937, 21 Eylül 1937).

4. Kitaplar ve Makaleler

Abaloğlu, Y. N. (1937, 17 Eylül). O İş Başkadır Bu İş Başka. *Cumhuriyet*, s. 1.

Abaloğlu, Y. N. (1937, 18 Eylül). Nyon İtilafnamesi Değiştirilemez ve Değiştirilmemelidir. *Cumhuriyet*, s. 1, 3.

Abaloğlu, Y. N. (1937, 24 Eylül). Fazla Umudun Fazla İnkisarından Korkulmalıdır. *Cumhuriyet*, s. 1, 9.

Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Alpert, M. (2013). *The republican army in the Spanish civil war 1936-1939*. New York: Cambridge University Press.

- Armaoğlu, F. (1992). *20. Yüzyıl siyasi tarihi 1914-1980 Cilt:1*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Barlas, D. (2000). Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası. (B. Türkdoğan, haz.). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası içinde* (275-280). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Barlas, D. (2004). Friends or Foes? Diplomatic Relations Between Italy and Turkey, 1923–36. *International Journal of Middle East Studies*, 36, 231–252. doi: 10.1017/S0020743804362045.
- Barlas, D. (2021). Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikasına Genel Bakış 1923-1960. (E. Ünlan & A. Tokur, ed.). 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi içinde* (s. 367-384). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Beevor, A. (2006). *La guerra civil Espanola*. Barcelona: Critical.
- Birlik, G. K. (2018). İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Akdeniz'de Yaşanan Deniz Haydutluğu Olayları ve Türkiye'ye Etkileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 73(1), 77-104.
- Birlik, G. K. (2021). Akdeniz Anlaşmaları ve Türkiye'deki Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 863-900.
- Casanova, J. (2010). *The Spanish republic and civil war* (M. Douch, trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cortada, J. W. (1972). Ships, Diplomacy And The Spanish Civil War: Nyon Conference, September. *Rubbettino Editore, II Politico 1937*, 37(4), 673-689.
- Eden, A. (1962). *Earl of avon facing the dictators*. Cambridge: The Riverside Press.
- Gretton, P. (1975). The Nyon conference - The Naval aspect. *The English Historical Review*, Oxford University Press, 90(354). 103-112.
- Gönlübol, M. & Sar, Cem. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- İnönü, İ. (2006). *Hatıralar*. (S. Selek, haz.). Ankara: Bilgi Yay.
- Payne, S. G. (2000). *The Franco regime 1936-1975*. London: Phoenix Press.
- Payne, S. G. (2012). *The Spanish civil war*. New York: Cambridge University Press.
- Soyak, H. R. (2006). *Atatürk'ten hatıralar*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Uzgel, İ. (2001). İtalya'yla İlişkiler, Almanya'yla İlişkiler. (B. Oran ed.). *Türk dış politikası cilt-1 içinde* (s. 292-). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vilar, P. (2007). *İspanya iç savaşı* (I. Ergüden çev.). Ankara: Dost Yay.
- Yalman, A. E. (1937, 9 Eylül). Harp Havası, *Tan*, s. 1.
- Bir haftalık tarih, *Tan*, (1937, 12 Eylül). s. 1, 3.
- Mükemmel bir eser, *Tan*, (1937, 14 Eylül). s. 1, 3.